

Vrije Universiteit Brussel

Werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren
= werken rond emancipatie?!
Een exploratief onderzoek naar het Youth
Engagement Continuum.

Eindwerk in de Agogische wetenschappen, Sociale agogiek
Student: Liesbeth De Pauw
Promotor: Prof. Dr. I. Glorieux
Opdrachtgever: Centrum West
Academiejaar 2004-2005

WETENSCHAPSwinkel

Brussel

Werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren
= werken rond emancipatie?! Een exploratief
onderzoek naar het Youth Engagement
Continuum.

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van licentiaat in de Sociale en
Culturele Agogiek door

Liesbeth De Pauw

Academiejaar 2004-2005

Promotor: Prof. dr. I. Glorieux

Aantal Woorden: 16 876

Samenvatting

Het doel van het onderzoek is de toepasbaarheid van het youth engagement continuum in de Vlaamse werkingen maatschappelijke kwetsbare jongeren na te gaan. De theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid van Vettenburg, Walgrave en Van Kerckvoorde (1984) biedt ons een inzicht in de doelgroep van de werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren. Het model van het youth engagement continuum (Listen, 2003) is gebaseerd op een collectieve empowerment methode. Het youth engagement continuum bouwt verder op de theorieën van Alinsky (1974) en Freire (1982). We hebben gebruik gemaakt van een exploratief kwalitatief onderzoek waar we vijftien coördinatoren verspreid over de vijf Vlaamse provincies hebben bevroegd. De participanten werden geselecteerd op basis van een meertrapssteekproef. Zo zijn we op zoek gegaan naar de elementen van de theorieën van Alinsky en Freire die we in de huidige werking van de Vlaamse werkingen maatschappelijke jongeren terugvinden. We zijn tot de conclusie gekomen dat er reeds elementen van deze theorieën kunnen worden teruggevonden. Bij het fasenmodel van Freire (Donkers, 1993) loopt er in de eerste en tweede fasen echter al heel wat fout. We stellen ons dan ook de vraag: in welke mate de volgende fasen effectief zullen zijn als het begin in de praktijk reeds fout loopt. Voor het youth engagement continuum (Listen, 2003) hebben we een analyse uitgevoerd door op zoek te gaan naar de verschillende elementen die worden omschreven per stap in het continuüm. Onze conclusie is dat we tot youth leadership reeds al heel wat elementen terugvinden. Als we verder gaan in het continuüm vinden we heel weinig elementen terug. Een opvallende vaststelling is dat hier een groot verschil is met organisaties die door de jongeren zelf zijn opgericht. Deze organisaties kunnen we reeds veel verder in het continuüm plaatsten.

Motivering

In het licht van de centrale onderzoeksvraag hebben we in het onderzoeksverslag een aantal extra elementen opgenomen. We hebben ervoor geopteerd om in het onderzoeksverslag de conclusies te illustreren aan de hand van een aantal citaten. Er zijn daarnaast tabellen opgenomen in de tekst zelf die weergeven welke elementen uit het youth engagement continuüm we terug kunnen vinden bij de verschillende organisaties. Deze twee elementen bevatten essentiële informatie om de centrale onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden.

Prof. Glorieux

Dankwoord

Deze thesis is een resultaat van een aantal maanden hard labeur en vormt de afronding van de vierjarige opleiding sociale en culturele agogiek. We willen in eerste instantie de Wetenschapswinkel en Centrum West bedanken voor het aanreiken van deze boeiende onderzoeksproblematiek. Op deze manier hebben we een thesis tot stand kunnen brengen die nauw aansluit bij ons interesseveld. Via deze samenwerking kan deze thesis ook een bijdrage leveren aan het werkveld. De zoektocht naar een promotor was niet zo evident. We danken dan ook de heer Stevens van harte voor zijn begeleiding en ondersteuning bij het voltooien van dit werk. Tenslotte ben ik nog oneindig veel dank verschuldigd aan de vele personen die dit werk hebben nagelezen. Zonder hun hulp zou dit werk nooit tot stand zijn gekomen.

Inhoudstafel

<i>Samenvatting</i>	I
<i>Motivering</i>	II
<i>Dankwoord</i>	III
<i>Inhoudstafel</i>	IV

Inleiding	1
1. Probleemstelling	1
2. Structuur	1

Deel I: Literatuurstudie	2
---------------------------------------	----------

I Maatschappelijk kwetsbare jongeren en het jeugdwerk	2
1. Theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid	2
2. Maatschappelijk kwetsbare jongeren in het jeugdwerk	3
2.1. Het reguliere jeugdwerk.....	3
2.2. Werking maatschappelijk kwetsbare jongeren	4
2.3. Allochtone Zelforganisatie.....	6

II Het Youth Engagement Continuum	7
--	----------

1. Theorie van de sociale actie volgens Alinsky	7
2. Kritische reflectie en vertaling naar het jeugdwerk	8
3. Jongerenopbouwwerk volgens Freire	9
3.1. Centrale begrippen in de theorie van Freire.....	9
3.2. Fasenmodel	11
4. Omschrijving Youth Engagement Continuum	13
4.1. Youth services.....	13
4.2. Youth development	13
4.3. Youth leadership development	14
4.4. Youth Civic Engagement.....	14
4.5. Youth Organizing.....	15

III Emancipatie of Empowerment	17
---	-----------

1. Het begrip emancipatie	17
1.1. Kritische sociologie	18
1.2. Emancipatorische andragologie	18
2. Het begrip empowerment	20
2.1. Definiëring van het begrip empowerment	20
2.1.1. Waarden	20
2.1.2. Theorie	21
3. Algemeen besluit: emancipatie of empowerment	22

Deel II : Onderzoeksrapport	25
I Onderzoeksopzet	25
II Rapportering van het onderzoek.....	27
1. Theorie van maatschappelijk kwetsbare jongeren	27
2. Terugkoppeling naar de theorie van Freire en Alinsky	28
2.1. Fase 1: Inventarisatie en verkenning van de werkomgeving	28
2.2. Fase 2: Doelgroepenkeuze	29
2.3. Fase 3: Contactlegging.....	30
2.4. Fase 4: Programmeren van een samenhangend aanbod van activiteiten	31
3. Youth engagement continuum	35
3.1. Youth Services	35
3.2. Youth development	36
3.3. Youth leadership development	40
3.4. Civic Engagement	45
3.5. Youth Organizing.....	47
4. Emancipatie versus Empowerment.....	50
III Algemeen Besluit	52
 Referentielijst.....	 54

Inleiding

1. Probleemstelling

In deze thesis willen we nagaan of het youth engagement continuum kan worden toegepast bij de Vlaamse werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren (in het vervolg afgekort als wmkj's). Het onderzoek werd uitgevoerd in samenwerking met Centrum West, een wmkj uit Molenbeek. Door de opdrachtgever werd een onderzoeksvraag naar voren geschoven die in onderling overleg is bijgesteld. Er werd geopteerd voor een kwalitatieve onderzoeksmethode omdat er in België nog geen specifiek onderzoek beschikbaar is naar de toepasbaarheid van het youth engagement continuum. Via dit exploratief onderzoek willen we vooral op zoek gaan naar de randvoorwaarden die bepalend zijn of dit model al dan niet binnen de Vlaamse wmkj's kan worden toegepast. Hiervoor is het belangrijk om eerst een beeld te hebben van hoe wmkj's werken. Welke elementen van het youth engagement continuum vinden we hierin terug? Volgens de opdrachtgever kan men niet werken aan de emancipatie van jongeren enkel via vrijetijdsactiviteiten. Binnen het onderzoek willen we gaan kijken naar welke invulling er aan het begrip emancipatie wordt gegeven door andere Vlaamse wmkj's. Wordt deze visie gedeeld of niet? In het model zelf gebruikt men echter de term empowerment. De vraag stelt zich dan ook in hoeverre verschillen beide begrippen. We kunnen ons eveneens de vraag stellen in welke mate het begrip empowerment gekend is binnen de sector van de Vlaamse wmkj's. Dit onderzoek heeft dan ook vooral een praktische relevantie.

2. Structuur

In het eerste deel, de literatuurstudie, gaan we eerst kijken naar maatschappelijke kwetsbare jongeren en het jeugdwerk. Daarna volgt een grondige analyse van het youth engagement continuum. We eindigen met een poging tot het aanduiden van het verschil tussen emancipatie en empowerment. In het empirische confronteren we deze theoretische bevindingen met de empirie.

Deel I: Literatuurstudie

I Maatschappelijk kwetsbare jongeren en het jeugdwerk

In dit hoofdstuk zullen we eerst stilstaan bij hoe men vanuit een theoretisch perspectief de doelgroep van de wmkj's omschrijft. We gaan daarna kijken naar verschillende werkvormen in het jeugdwerk en de plaats die maatschappelijk kwetsbare jongeren daar innemen.

1. Theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid

Er bestaan heel wat theoretische benaderingen over hoe men de doelgroep van de werking maatschappelijke jongeren kan definiëren. In elk begrip wordt de klemtoon gelegd op een specifiek element. We hebben ervoor gekozen om de term te verkiezen die naar voren wordt geschoven door het overkoepelend steunpunt van de werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren Uit De Marge. De theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid werd uitgewerkt door Vettenburg, Walgrave en Van Kerckvoorde (1984). Uit studie van deze uitwerkingen kunnen we tot volgende definitie komen. Bij maatschappelijke achterstelling gaat men heel sterk de klemtoon leggen op structurele oorzaken van de situatie waarin mensen verkeren. De term maatschappelijke kwetsbaarheid gebruikt men om een toestand aan te duiden van een bevolkingsgroep die kwetsbaar is t.a.v. maatschappelijke instellingen. Het begrip maatschappelijk kwetsbaarheid heeft haar dynamisch karakter als voordeel. Er is geen sprake van gesloten categorieën. Een positie van maatschappelijke kwetsbaarheid kan evolueren doorheen de tijd. Enerzijds wordt een bepaalde maatschappelijke positie doorheen verschillende generaties doorgegeven. Anderzijds wordt deze kwetsbaarheid ook gereproduceerd t.a.v. subjecten in hun individuele contacten met maatschappelijke instellingen. In de confrontatie met deze instellingen bestaat het risico dat deze groep vooral negatieve ervaringen opdoet. Deze groep geniet veel minder van het positieve aanbod van deze instellingen. Men krijgt vooral te maken met de controlerende en sanctionerende aspecten ervan. De potentialiteit van de kwetsbaarheid ligt in de structurele positie van de bevolkingsgroep namelijk het behoren tot een lagere sociale klasse. Maatschappelijke kwetsbaarheid verwijst dan ook naar een cumulatief en interactief proces. Een essentieel kenmerk van deze kwetsbaarheid is het ontbreken van het gezag om deel te nemen aan de formulering van maatschappelijke waarden en

normen. Dit heeft verschillende negatieve gevolgen. Ten eerste ziet men dat hun belangen niet worden verdedigd omdat ze niet deelnemen aan de formulering van de maatschappelijk erkende normen. Ten tweede wordt er veel minder aandacht besteed aan hun specifieke noden en behoeften. Als gevolg hiervan zullen deze groepen ook minder gebruikmaken van het bestaande aanbod van maatschappelijke voorzieningen. Daarnaast hebben ze het ook moeilijk om zich te verweren tegen de negatieve stereotypen die over hen bestaan. In deze benadering wordt het culturele accent als essentieel beschouwd. Als reactie hierop ziet men vaak dat deze groepen eigen oplossingsstrategieën gaan ontwikkelen. Een mogelijk negatief gevolg hiervan is dat ze juist nog verder komen te staan van de maatschappelijke instellingen (Goris & Walgrave, 2001).

2. Maatschappelijk kwetsbare jongeren in het jeugdwerk

Binnen het Vlaamse jeugd(werk)beleid zijn de laatste jaren een aantal nieuwe beleidsinstrumenten ontwikkeld die de relatie tussen maatschappelijk kwetsbare jongeren en het jeugdwerk hebben beïnvloed. De vraag die zich stelt is in welke mate de verschillende werkvormen binnen het jeugdwerk erin slagen om maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren te bereiken. We maken hiervoor een onderscheid tussen zelforganisaties, de wmkj 's en het reguliere jeugdwerk. Hiervoor baseren we ons op een discussienota van het platform diversiteit van het Steunpunt Jeugd (2003).

2.1. Het reguliere jeugdwerk

Het reguliere jeugdwerk staat in principe open voor alle jongeren. Ondanks de vele inspanningen in het jeugdwerk de laatste jaren vinden nog steeds heel weinig maatschappelijk kwetsbare jongeren de weg naar het reguliere jeugdwerk. Als we kijken naar de jeugdbewegingen zoals Chiro en Scouts voelen vooral autochtone jongeren uit de middenklasse zich aangesproken door dit jeugdwerktype (Van Assche, 2003). Het bevorderen van de toegankelijkheid van het reguliere jeugdwerk is een hot item binnen het jeugdwerkbeleid op verschillende niveaus.

Op het gebied van participatie presteert het Vlaams jeugdwerk heel goed. Ze slaagt erin om zeven op de tien jongeren te bereiken (Smits, 2004). Onderzoek toont aan dat deze participatie niet gelijk verdeeld is over de jongerenbevolking. In eerste instantie zijn er verschillen naargelang de *onderwijsvorm*. Uit het onderzoek blijkt dat jongeren

uit het BSO beduidend minder participeren (Pelleriaux & Van Ouytsel, 2004; De Groof & Siongers, 1999). Slechts 28% van de jongeren uit het BSO is actief of organiserend lid binnen het jeugdwerk. Een heel groot verschil met jongeren uit het ASO waar maar liefst 50% actief of organiserend lid is (Smits, 2004). Een tweede element in ongelijke participatie is de *etnische herkomst*: alloctonen jongeren participeren minder aan het jeugdwerk dan autochtone jongeren. Etnische verschillen in participatie kunnen niet los gezien worden van onderwijsvorm. Uit de Vlaamse onderwijsindicatoren (2003) blijkt duidelijk de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in het beroeps en technisch onderwijs. Onderzoek leert dat verschillen in verenigingsparticipatie tussen diverse jongerengroepen eerder toe te schrijven zijn aan onderwijsvorm (Smits, 2004). Allochtone jongeren uit het ASO participeren evenveel aan het verenigingsleven als autochtone jongeren die school lopen in het ASO. Allochtone jongeren uit het BSO participeren even weinig aan het verenigingsleven als autochtone jongeren uit het BSO. In de derde plaats kunnen we gaan kijken of er zich verschillen voor doen naar *geslacht*. Uit het onderzoek van De Groof en Siongers (1999) blijkt dat er zich hier geen verschillen voordoen, maar wel als we rekening houden met het soort vereniging. Meisjes participeren niet meer of minder aan het verenigingsleven. Ze participeren wel aan andere soorten verenigingen. Tenslotte kunnen we nog gaan kijken of we verschillen terugvinden naargelang de leeftijd van jongeren. Binnen het jeugdwerk stelt men vast dat de deelname afneemt naarmate men ouder wordt. Er wordt dan meer gekozen voor commerciële en informele activiteiten (Smits, 2004).

Er is in het wetenschappelijk onderzoek eensgezindheid dat er sprake is van participatieverschillen op basis van achtergrondvariabelen. In het onderzoek moet men echter vaststellen dat er weinig aandacht wordt gegeven aan de participatie van maatschappelijk kwetsbare jongeren. We kunnen dit terugkoppelen naar de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid. De definitie die men begrip geeft in theorie is immers moeilijk te operationaliseren in het onderzoek.

2.2. Werking maatschappelijk kwetsbare jongeren

In Vlaanderen zijn er in totaal zo'n 100 tal wmkj 's. Het reguliere jeugdwerk werkt hoofdzakelijk met vrijwilligers terwijl men in deze werkvorm heel wat beroepskrachten terugvindt (Vanassche, 2003). De werking maatschappelijk kwetsbare jongeren is een voorbeeld van een doelgroep specifieke werkvorm binnen

het jeugdwerk. Het Steunpunt, van de werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren, Uit De Marge, heeft vier functies geformuleerd om het aanbod zo goed mogelijk af te stemmen op de specifieke situatie van de kinderen en jongeren. Deze doelstellingen situeert men in een emancipatorisch proces.

Het aanbod van activiteiten bestaat uit *groepsgerichte vrijetijdsinvulling*. Net zoals in het reguliere jeugdwerk is het belangrijk dat jongeren zich amuseren. Op dit gebied bestaan er dan ook geen grote verschillen met andere jeugdwerkvormen. Er worden bij de invulling wel steeds specifieke klemtonen gelegd. Het is belangrijk steeds zo laagdrempelig proberen te werken door bijvoorbeeld de kostprijs zo laag mogelijk te houden, instapactiviteiten... Binnen de wmkj's wordt er ook heel wat energie geïnvesteerd in het rekruteren van nieuwe jongeren. Er wordt bijvoorbeeld samengewerkt met straathoekwerkers, het afleggen van huisbezoeken, ... Daarnaast wordt er ook aandacht besteed aan vorming en/of de verbreding van de leefwereld van kinderen en jongeren.

Het is belangrijk om ook aandacht te hebben voor het *welzijn* van de kinderen op verschillende levensdomeinen omwille van de specifieke situatie waarin ze opgroeien. Deze activiteiten kunnen zowel individueel of in groep, in of uit de vrije tijd georganiseerd worden. Zo vindt men bijvoorbeeld in heel wat wmkj huiswerkklussen terug. Dit kan men verklaren vanuit het feit dat de wmkj's gedeeltelijk zijn ontstaan met de doelstelling om te proberen de situatie van achterstelling te doorbreken (Van Assche, 2003).

De werking maatschappelijk kwetsbare jongeren vervullen een *brugfunctie* tussen de kinderen en jongeren en andere maatschappelijke instellingen in omstandigheden waar het relevant en nodig is voor de jongeren. Onder deze noemer valt ook de toeleiding naar andere vrijetijdsbestedingen bijvoorbeeld via informatie en vorming jongeren leren kennis maken met andere initiatieven in het jeugdwerk.

De werkingen trachten een *signaal - en belangenbehartigingfunctie* te vervullen in de samenleving. Men probeert de maatschappelijke instellingen te beïnvloeden. Op deze manier tracht men een betere aansluiting en betrokkenheid tussen de kinderen en de instellingen te realiseren. Daarnaast streeft men naar een betere communicatie tussen de instellingen en de jongeren (Uit De Marge, 2002).

Het steunpunt Uit De Marge stelt in zijn visietekst dat deze doelstellingen kaderen binnen een emancipatorisch proces. Wat er juist wordt verstaan onder dit begrip emancipatie wordt echter niet verder verduidelijkt. In het derde hoofdstuk zal er

dieper worden ingaan op de visies rond dit begrip vanuit de literatuur. Binnen empirisch onderzoek willen we nagaan of men achter deze doelstellingen staat vanuit de praktijk en of men ervan op de hoogte is.

2.3. Allochtone Zelforganisatie

Allochtone zelforganisaties zijn een ander voorbeeld van doelgroep specifiek jeugdwerk. Het belangrijke verschil met werking maatschappelijk kwetsbare jongeren is dat niet alle maatschappelijk kwetsbare jongeren allochtoon zijn en andersom. Deze vorm van jeugdwerk treft men vooral aan op het lokale niveau. Het Vlaamse jeugdwerk is sterk verbonden met het begrip zelforganisaties. Zelforganisaties voor en door allochtone jongeren zijn echter een redelijk nieuw gegeven in Vlaanderen. Deze organisaties komen op voor de belangen en de emancipatie van allochtone jongeren. In tegenstelling tot wmkj's draait deze sector hoofdzakelijk op vrijwilligers. In Vlaanderen is er bijna geen onderzoek naar zelforganisaties wat het moeilijk maakt om een algemeen beeld te schetsen van deze sector.

II Het Youth Engagement Continuum

In dit hoofdstuk gaan we eerst even stilstaan bij de theorieën waarop het youth engagement continuum verder bouwt. Dit is essentieel voor de centrale vraag, namelijk kan dit model al dan niet worden vertaald naar werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren. Daarna volgt een omschrijving van het youth engagement continuum.

1. Theorie van de sociale actie volgens Alinsky

Reeds in de jaren dertig was er in het Amerikaanse welzijnswerk sprake van de sociale actie benadering die door Alinsky in de jaren veertig verder werd uitgewerkt. Alinsky (1974) pleit ervoor om in de praktijk steeds de aandacht te richten op een bepaalde achterstandscategorie. Enerzijds gaat hij in zijn werkwijze de tegenstellingen in de maatschappij proberen te verscherpen tot openlijke conflicten. Anderzijds gaat hij voor de groep waar hij mee werkt proberen een sterke organisatie uit te bouwen (Janse, 1971). Door het conflict te zoeken wil hij de voorwaarden die hebben geleid tot apathie veranderen. Op deze manier wenst hij de bestaande frustratie om te zetten in agressie. Alleen onderhandeling is niet voldoende. Men moet er ook proberen voor te zorgen dat de acties bijvoorbeeld de media bereiken. In het begin zal een stadsdeelorganisatie volgens Alinsky zich richten op één centraal probleem waarvoor een gerichte actie nodig is. Het is echter essentieel voor het voort bestaan van de organisatie dat men zo snel mogelijk probeert zijn programma te verbreden. Alinsky geeft hier zelf verschillende redenen voor. Een achterstandspositie manifesteert zich meestal op meerdere domeinen tegelijkertijd. Wil men deze problemen aanpakken dan is het belangrijk om dit in zijn geheel aan te pakken en er de achterliggende oorzaken van op te sporen. Een organisatie kan ook niet blijvend actie voeren rond één punt. Het is essentieel dat de organisaties zich meerdere doelen formuleren. Alinsky benadrukt echter niet alleen dat het belangrijk is om zo'n breed mogelijk programma te hebben maar dat dit ook een concrete vertaling moet krijgen. Zelf heeft hij nooit op een duidelijke manier aangegeven hoe men nu samen met bewoners zo'n breed mogelijk programma ontwikkelt en uitvoert (Van Der Veen, 1982).

2. Kritische reflectie en vertaling naar het jeugdwerk

Persoonlijk zie ik een viertal uitdagingen voor het toepassen van de theorie van de sociale actie van Alinsky in het jeugdwerk.

Een eerste vraag die we ons moeten stellen is of we kiezen voor integratie van sociale acties in bestaande werkvormen. Een argument vóór integratie is dat wanneer een bepaalde groep met verschillende problemen wordt geconfronteerd het de opdracht is van de maatschappij in zijn geheel om bij te dragen aan een oplossing. Er zijn ook argumenten die pleiten tegen integratie. Ten eerste zou het opnemen in bestaande organisaties een rem kunnen zijn op de ontwikkeling van specifieke zelforganisaties. Ten tweede kan men op deze manier ook een institutionele inbedding van het conflict krijgen. Tenslotte bestaat het risico dat er aan de problemen van een minderheidsgroep geen aandacht wordt besteed. In de beginfase is het volgens mij essentieel om aparte werkvormen te behouden.

Een tweede uitdaging voor de toepassing van de theorie van sociale actie binnen de wmkj's is wie bepaalt dat iemand maatschappelijk kwetsbaar is. Gaat het hier om een etiket dat wordt opgeplakt vanuit de sociale sector of definiëren jongeren zichzelf als maatschappelijk kwetsbaar.

Ten derde pleit Alinsky ervoor om te streven naar een totaaloplossing van de problemen. Als men kijkt naar de vier functies van de werking maatschappelijk kwetsbare jongeren, zoals die door Uit De Marge zijn geformuleerd, dan zou dit in theorie moeten gebeuren. De vraag die zich echter stelt is of dit ook het geval is in de praktijk. Op deze vraag zal dieper ingegaan worden tijdens het empirisch onderzoek.

Als vierde uitdaging moeten we ons afvragen of het opsporen van plaatselijke leiders in de buurt via informele methoden kan toegepast worden binnen de wmkj's. Dit zou betekenen dat men probeert in te spelen op de mogelijkheden van jongeren om iets te kunnen veranderen in hun omgeving. In het begin zal dit een grote inspanning vragen van de jeugdwerker. De jeugdwerker zal daarnaast ook aandacht moeten besteden aan de vorming van deze jongeren zodat ze na verloop van tijd bepaalde taken van hem kunnen overnemen. Volgens de methode van Alinsky moet men in deze vormingen vertrekken vanuit concrete problemen. Als men dit vertaalt naar de wmkj's betekent dit dat men een bepaald probleem in de buurt, waar men iets wil aan veranderen, selecteert samen met de jongeren. Op het ogenblik dat men werkt aan concrete acties, zal men geconfronteerd worden met bepaalde problemen. Dat is het moment om

samen met deze jongeren op zoek te gaan naar de theoretische informatie om deze op te lossen.

Als slotopmerking moeten we er wel op wijzen dat Alinsky ervoor waarschuwt dat een theorie geen sluitend recept is om alle problemen op te lossen. Men zal steeds rekening moeten houden met de actuele concrete omstandigheden. De werkwijze waarvoor men kiest zal natuurlijk afhankelijk zijn van de situatie van de buurt waarin men werkt. Het is belangrijk dat men binnen het jeugdwerk dit niet uit het oog verliest.

3. Jongerenopbouwwerk volgens Freire

Freire (1972), auteur van *Pedagogie van de onderdrukten*, is een Braziliaanse pedagoog die een grote invloed heeft gehad. We zullen eerst een kort overzicht geven van de essentiële begrippen van de theorie van Freire. Het fasenmodel dat gebaseerd is op de theorie van Freire heeft een grote invloed gehad op het ontwikkelen van het youth engagement continuum. Voor de praktijk zou dit een eventuele leidraad kunnen zijn voor het ontwikkelen van nieuwe methodes.

3.1. Centrale begrippen in de theorie van Freire

Freire gebruikt de term *culturele actie voor vrijheid* om zijn pedagogie te omschrijven. Op alle mogelijke manieren gaat Freire zich proberen te verzetten tegen ongelijkwaardige verhoudingen in het vormingsproces. Een welzijnswerker moet zich voortdurend de vraag stellen hoe men alle mensen aan het woord kan laten komen. In tegenstelling tot Alinsky spreekt Freire niet over sociale maar culturele actie. Een bewuste keuze omdat hij zich niet wilde beperken tot het aanpakken van de sociaal economische problemen. Freire gaat ervan uit dat men pas op kritische manier kan omgaan met cultuur door haar als één geheel te zien met verschillende sectoren en dimensies. Een ander centraal begrip zijn *grenssituaties* waarmee Freire bedoelt dat individuen door de maatschappij binnen bepaalde grenzen worden gedwongen die niet mogen worden overschreden. Deze situaties zijn objectief die wel subjectief worden ervaren. Volgens Freire zijn er bij de subjectieve beleving twee uitersten mogelijk. Enerzijds kan men zijn situatie bekijken als een noodlot. In dit geval aanvaardt men de situatie en probeert men er ook niks aan te veranderen. Anderzijds kan men zijn situatie op een kritische manier bekijken en uiteindelijk komen tot culturele actie voor meer vrijheid. Men erkent dat men zich niet alleen in deze situatie bevindt en gaat op

zoek naar manieren om de grenzen te verleggen. Tussen deze twee uitersten bevinden zich natuurlijk nog een hele reeks van subjectieve belevingen. Om de weg af te leggen van het ene uiterste, namelijk noodlot, naar kritisch omgaan met de situatie moet men een bewustwordingsproces doorlopen. Het is wel belangrijk om op te merken dat iedere grenssituatie ook een objectief feit is en dus moet bekeken worden binnen de politiek en maatschappelijke tegenstellingen. Het opsporen en bespreekbaar maken van deze grenssituaties is de kern van culturele actie voor vrijheid (Broeckmans, 1978). De *dialogo* is immers niet enkel bedoeld om elkaar beter te leren begrijpen maar is eveneens gericht op het realiseren van veranderingen. De dialoog is één van de meest essentiële kenmerken van de problematiserende methode van Freire (Smith, 2005). Freire wijst erop dat acties in de *praktijk* steeds verbonden zijn met bepaalde doelen. Het proces is heel belangrijk en kan een bijdrage leveren tot het versterken van de buurt en het sociaal kapitaal. Tenslotte speelt het begrip *bewustwording* (“conscientizaça”) een centrale rol in de theorie van Freire. Deze term gebruikt hij om een leerproces aan te duiden dat nodig is om de sociale, politieke en economische tegenstellingen te begrijpen en acties te ondernemen om er iets aan te veranderen. Het gaat hier dus zowel om denken als doen. Freire spreekt over naïef bewustzijn wanneer de mens in zijn bewustzijn een denkpatroon heeft ontwikkeld dat hem ervan weerhoudt om de politieke, sociale en economische tegenstellingen op een kritische manier te bekijken. Op dit ogenblik is de mens wel al bevrijd van magisch bewustzijn waarbij men deze tegenstellingen zelfs niet ziet. Het welzijnswerk kan er voor kiezen om mensen te laten vastzitten in naïef bewustzijn of hen leren er kritisch mee om te gaan. Wanneer men ervoor kiest om mensen, bewust of onbewust, te laten vastzitten in dit naïef bewustzijn spreekt Freire van verindividualiseren. Kiest men er echter voor om mensen te brengen tot kritisch bewustzijn, wat inhoudt dat men de verschillende dimensies van problemen leert zien, dan spreekt men van collectivieren. De grote fout die men maakt bij individualisering is dat men niet gaat zien dat er andere mensen in de maatschappij met gelijkaardige problemen worden geconfronteerd. Hier gaat men proberen om een geïsoleerd thema aan te pakken zonder dit te kaderen binnen de ruimere context van de maatschappij. Dit staat in schril contrast met de collectieve benadering. Hier gaat men juist de klemtoon leggen op het feit dat problemen waarmee men wordt geconfronteerd niet los kunnen gezien worden van de manier waarop onze maatschappij is georganiseerd (Broeckmans, 1978).

3.2. Fasenmodel

Het jongerenopbouwwerk probeert om op een doelgerichte en gestructureerde manier te werken met jongeren in een achtergestelde positie. In de praktijk zal men vaststellen dat deze fasen door elkaar kunnen lopen. Het is echter belangrijk om deze verschillende fasen te onderscheiden omdat ze telkens een ander doel dienen.

Fase 1: Inventarisatie en verkenning van de werkomgeving

De eerste opdracht is dat men gaat proberen om zo een duidelijk mogelijk beeld te vormen van de groepen jongeren in de buurt en hun levensomstandigheden. Pas wanneer men dit weet kan men uiteindelijk komen tot een inventarisatie van organisaties met oog op het uitbouwen van het netwerk. Vooraleer er in de praktijk contact wordt gelegd met de jongeren zelf zal men in het algemeen eerst een aantal gesprekken voeren met volwassen sleutelfiguren. Deze strategie heeft twee grote voordelen. Enerzijds krijgt de jeugdwerker een zicht op de groep van jongeren die in aanmerking zouden komen voor de werkvorm. Anderzijds krijgt de jeugdwerker ook een beeld van het potentiële draagvlak voor de activiteiten. Na het inventariseren van de gegevens is het belangrijk dat men niet vergeet deze gegevens te interpreteren.

Fase 2: Doelgroepenkeuze

Dit gebeurt op basis van de informatie die men tijdens de eerste fase heeft verzameld. De keuze voor bepaalde doelgroepen gebeurt op basis van de identiteit van de organisatie, de mogelijkheden van de organisatie en de analyse van het werkgebied. In het jongerenopbouwwerk kiest men er prioritair voor om zich te richten naar jongeren die geen of weinig kansen hebben op de arbeidsmarkt, geen of onvoldoende opleiding, weinig kansen op betaalbare huisvesting of zich in een sociaal isolement bevinden ten opzichte van de maatschappij.

Fase 3: Contactlegging

Tijdens deze fase gaat men in eerste instantie contact zoeken met de jongeren op ontmoetingsplaatsen in de buurt. Men mag echter ook niet uit het oog verliezen om tegelijk reeds laagdrempelige activiteiten aan te bieden aan de jongeren. Er wordt hier dus een actieve vorm van contactlegging gehanteerd. Contactleggen betekent dat men langzaam een vertrouwensrelatie opbouwt. Volgens Freire is het essentieel dat de jeugdwerker en de jongere fundamenteel gelijk zijn. Bij het opbouwen van een vertrouwensrelatie is het belangrijk om te proberen aansluiting te vinden bij de leefwereld van de jongeren en actief te luisteren naar wat jongeren zelf willen.

Fase 4: Programmeren en uitvoeren van een samenhangend aanbod van activiteiten

Een samenhangend en breed aanbod houdt enerzijds in dat men activiteiten aanbiedt voor grote groepen en anderzijds een individuele aanpak voor jongeren die zich in een achterstandspositie bevinden. In een eerste fase is het belangrijk om te zorgen voor een *zinnvolle vrijetijdsbesteding* in de buurt. De recreatieve activiteiten vervullen een ontmoetingsfunctie. Wat men bij deze activiteiten zeker niet uit het oog mag verliezen is dat er in de toekomst wordt gewerkt in de richting van zelfbeheer. Jongeren kunnen hier leren om zelf verantwoordelijkheid te dragen en te leren uit hun eigen fouten. Hieruit moet men echter niet besluiten dat alles aan de jongeren zelf wordt overgelaten. Enerzijds kiezen de jongeren in grote mate alles zelf en heeft de jeugdwerker een terughoudende rol. Anderzijds wordt erkend dat het om een vormingsproces gaat waarbij begeleiding noodzakelijk is. In het aanbod is een tweede element *vorming*. Deze vormingen kunnen bijdragen leveren tot de verruiming van de mogelijkheden van de jongeren om iets te veranderen aan hun situatie. In de terminologie van Freire beschrijft men dit als de uitbreiding van het kritisch bewustzijn. Als gevolg hiervan gaan mensen beseffen dat ze zelf over de mogelijkheden beschikken om vorm te geven aan hun leven. Jongeren ondergaan een vormingsproces wanneer ze betrokken worden bij de dagelijkse werking. Daarnaast kan er binnen de organisatie ook aandacht besteed worden aan specifieke vormingsprojecten. Het derde aspect waaraan aandacht wordt besteed, is *hulpverlening*. Voor deze jongeren is het zetten van de stap naar een officiële hulpverleningsinstantie vaak een heel grote drempel, als ze deze organisaties al kennen. Jongerenorganisaties kunnen een rol spelen in het overbruggen van deze kloof. De taak van de jongerenorganisatie is vooral het signaleren van problemen, het bieden van een eerste opvang en het doorverwijzen op een goede manier. Een laatste aandachtspunt in het aanbod is het *organiseren van projecten gericht naar specifieke doelgroepen*. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan de meisjeswerking die men binnen het jongerenopbouwwerk terugvindt. Een doorlopend aandachtspunt tijdens de verscheidene fasen is dat de organisatie werkt rond netwerkontwikkeling (Donkers, 1993). Tijdens de bespreking van het youth engagement continuum zullen we nagaan welke elementen uit het fasenmodel van Freire centraal staan.

4. Omschrijving Youth Engagement Continuum

Het onderzoek op het gebied van positive youth development heeft verschillende belangrijke aanzetten gegeven. Enerzijds was het een stimulans voor het ontwikkelen van nieuwe methoden en technieken om tegemoet te komen aan de behoefte van jongeren om te participeren aan de maatschappij. Anderzijds beperkte men zich niet tot het aanpakken van de individuele problemen van jongeren. Vanuit het veld van positive youth development heeft men een reeks van collectieve empowerment technieken ontwikkeld (Listen, 2003). In het youth engagement continuum kan men verschillende stappen onderscheiden. Voor de schematische voorstelling van het model verwijzen we naar literatuurbijlage 1. De stappen die men kan onderscheiden zijn youth services, youth development, youth leadership development, youth civic engagement en youth organizing. In het volgend stuk zullen deze verschillende stappen worden toegelicht.

4.1. Youth services

Hier gaat men zich hoofdzakelijk bezig houden met het bieden van ondersteuning en hulp wanneer jongeren worden geconfronteerd met problemen. Jongeren worden hier gezien als cliënten en niet als actieve participanten. Het al dan niet slagen van de interventie wordt bepaald door het feit of men de jongere heeft kunnen helpen om zijn persoonlijke problemen op te lossen. Deze organisaties beperken zich tot preventie of interventie. In deze fase wordt vooral de klemtoon gelegd op element hulpverlening uit de vierde fase van het model van Freire.

4.2. Youth development

Jongeren hebben nood aan een gevarieerd aanbod aan diensten om geëngageerd te blijven. Men gaat hier de jongeren opzoeken op hun eigen ontmoetingsplaatsen. We kunnen dit linken aan de derde fase uit het model van Freire. Tijdens de activiteiten is het belangrijk om aandacht te besteden aan het uitbreiden van de individuele vaardigheden. Dit kan een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van een positieve identiteit. Binnen deze stap legt men dus vooral de nadruk op zinvolle vrijetijd en is het element vorming van secundair belang.

4.3. Youth leadership development

Men gaat hier jongeren leren om verder te kijken dan hun eigen persoonlijke behoeften. Het is essentieel dat jongeren inzien dat niet enkel zij worden geconfronteerd met problemen maar dat ze samen met anderen gelijkaardige problemen ervaren (Listen, 2003). Tijdens dit stadium houdt collectieve actie in dat men een systeem van wederzijdse hulp ontwikkelt. Als gevolg van deze dynamiek, die het delen van persoonlijke informatie en verhalen op gang brengt, ontdekt men dat men elkaar kan helpen (Steinberg, 1997 in Breton, 2004). Indien één van de organisatiedoelstellingen empowerment is zal men tijdens deze fase beginnen te ontdekken dat men een mening en een invloed op anderen kan hebben. De organisatie zal in haar programma aandacht moeten besteden aan het ontwikkelen van leiderschap bij de jongeren. Binnen dit model wordt ervoor gepleit om jongeren de culturele en historische dimensies van problemen te laten inzien en te leren begrijpen. Indien men het bewustzijn van jongeren wil vergroten, is het logisch dat men aandacht besteedt aan het feit dat een negatief zelfbeeld verbonden is met sociale, economische en politieke factoren (Breton, 2004). Jongeren moeten aangemoedigd worden om binnen de organisatie te participeren aan het beleid of mee te draaien in vormingsorganisaties. Trainingen rond specifieke vaardigheden of buurtprojecten kunnen een toekomstige bijdrage leveren aan de capaciteiten van jongeren. Ze kunnen deelnemen aan het oplossen van problemen en het nemen van beslissingen binnen de organisatie. Binnen deze stap gaat het dus vooral om het opnemen van verantwoordelijkheid binnen de organisatie zelf. In deze fase zien we dat het element vorming uit de vierde fase van het model van Freire centraal staat.

4.4. Youth Civic Engagement

Bij youth civic engagement bouwt men verder op de vaardigheden die de jongere heeft verworven tijdens de vorige stap. Het kenmerkende element in deze stap is dat jongeren worden betrokken bij het nemen van beslissingen zowel binnen als buiten de organisatie. Jongeren gaan hier samen beslissen welk specifiek probleem ze willen aanpakken. Tijdens deze fase evolueren jongeren van de oriëntatie “wat kan ik zelf doen” naar “wat kunnen we samen doen” (Listen, 2003). Dit is een cruciaal element tijdens deze fase. Binnen deze fase gaat men dus verder dan de vorige fase doordat het zowel gaat om het opnemen van verantwoordelijkheid binnen als buiten de organisatie. Als het doel van de organisatie empowerment is moet men verder gaan

dan de vorige stap. De grote uitdaging in deze stap is voort te bouwen op de nieuwe perceptie die men heeft verworven op het zelf en de maatschappij. Op deze manier realiseert men doelgerichte veranderingen die de jongeren in staat zullen stellen om toegang te krijgen tot essentiële hulpbronnen. In deze fase zal er nog verwarring in de groep bestaan rond het idee of men betrokken gaat geraken bij politieke actie of niet. Hier zal de groep zich dan ook vooral focussen op het mobiliseren en voorbereiden van de actie.

4.5. Youth Organizing

Youth Organizing vertrouwt op leiderschap van jongeren die werken rond thema's die een invloed hebben op jongeren en hun buurt. Op het moment dat men een groep jongeren heeft gemobiliseerd is het belangrijk dat men in groep beslist welke acties men gaat ondernemen. Volgens Breton (1995) zal er enkel sprake zijn van empowerment wanneer diegenen die betrokken zijn bij de actie daar ook de nodige inspraak bij hebben gehad. De jongeren zelf bepalen rond welk thema ze gaan werken, welke strategie ze gaan hanteren om dit probleem aan te pakken en op het einde evalueren ze hun project. Wanneer jongeren worden betrokken bij het uitvoeren van een buurtonderzoek, directe actie, ... levert dit een bijdrage aan hun individuele en collectieve leiderschapskwaliteiten. Bij het bepalen van de kosten voor het ondernemen van actie is het belangrijk dat men gaat kijken of men kan rekenen op de steun van de gemeenschap waartoe men behoort. Het ontwikkelen van banden met de lokale buurt is een middel om de steun te verwerven van de buurt en het verlagen van de kostprijs van de actie (Breton, Cox, & Taylor 2003 in Breton, 2004). Om een empowerende effect te hebben is het wel essentieel dat de actie wordt gevolgd door reflectie. Freire verwijst hier naar de praktijk als een constante beweging van actie naar reflectie en terug. Op basis van de evaluatie van de actie kan men beslissen of men tevreden is, of er nog nood is aan verdere actie. Men kan bijvoorbeeld tot de conclusie komen dat er nood is aan meer radicalere vormen van actie. Dergelijke strategieën houden volgens Sacks (1991 in Breton, 2004) een zekere vorm van directe confrontatie in. Op het ogenblik dat men de aandacht heeft getrokken, zal men meer gebruik gaan maken van overleg en onderhandeling. Het ontwikkelen van gerichte druk is vaardigheid die onderdrukte groepen in de maatschappij moeten ontwikkelen om empowered te geraken. Deze vaardigheid zal men eerder ontwikkelen wanneer

men reeds in het begin is betrokken geweest bij het formuleren van wat men nu juist wil bereiken, welke middelen ze zullen gebruiken om hun doel te bereiken,...

Zowel in youth organizing, youth leadership, en youth civic engagement wordt er aandacht besteed aan cultuur en identiteit. Het uiteindelijke doel van deze jeugdwerkvorm is het rekruteren van jongeren die erin slagen om veranderingen te realiseren. Vooral voor de doelgroep van de werking maatschappelijk kwetsbare jongeren lijkt mij dit persoonlijk noodzakelijk. Binnen deze organisatie vinden jongeren andere jongeren die geconfronteerd worden met gelijkaardige problemen binnen één en dezelfde organisatie. Ze vinden er eveneens een structuur en een kader waarin ze de wereld rond hen kunnen bestuderen en begrijpen.

III Emancipatie of Empowerment

De laatste jaren ziet men dat het begrip emancipatie steeds meer naar de achtergrond verdwijnt en wordt vervangen door het begrip empowerment. In de literatuur en de praktijk wordt het vaak te pas en te onpas gebruikt. Probleem is echter dat men vaak zelf geen duidelijkheid heeft over wat men nu juist verstaat onder het begrip empowerment. Deze onduidelijkheid hangt volgens Veerzaal (2002, in Delahaij 2004) samen met het feit dat het begrip empowerment wordt gebruikt zowel als theorie, proces, gevoel, doel en ideologie. Volgens Hennion en Van Den Broucke (1999) wordt empowerment gezien als een containerbegrip. Hieronder valt dan elke handeling die een emancipatorisch doelstelling heeft en waarbij de doelgroep steeds als startpunt van de interventie wordt genomen. Voor het verloop van het kwalitatief onderzoek is het belangrijk om even stil te staan bij wat er wordt verstaan onder emancipatie en empowerment.

1. Het begrip emancipatie

Men kan het begrip emancipatie in verschillende uiteenlopende betekenissen gebruiken. Afhankelijk van de invalshoek van waaruit men vertrekt hanteert men een andere definitie van het begrip emancipatie. In het sociologisch perspectief heeft men het over het bevrijden van een bepaalde groep uit zijn ondergeschikte positie. Als we dan gaan kijken naar de agogische betekenis heeft men het eerder over het mondiger en zelfstandiger worden van mensen in relatie tot anderen. In politieke zin verwijst het naar de bevrijding van overbodige controlemechanismen in de maatschappij. Volgens Donkers (1988) kunnen deze verschillende betekenissen echter niet los van elkaar gezien worden maar hangen ze in zekere zin samen. Ook pedagogen zoals Mollenhauer, Süßmuth en Giesecke (in Van Stegeren, 1982) gaan ervan uit dat in het begrip emancipatie politiek en pedagogiek elkaar ontmoeten. Volgens deze pedagogen kan emancipatie niet als een louter individueel gebeuren worden beschouwd. In het volgende deel zullen deze verschillende betekenissen afzonderlijk onder de loep worden genomen. Bij de sociologische betekenis zal er vooral stilgestaan worden bij de kritische sociologie. Vervolgens zal er stilgestaan worden bij de emancipatorische andragologie. Dit hoofdstuk eindigt met een vergelijking tussen het emancipatie - en empowerment concept.

1.1. Kritische sociologie

Vanaf de jaren zestig en zeventig ziet men in de sociologie steeds vaker het begrip emancipatie opduiken. Het begrip emancipatie neemt een centrale plaats in het wetenschapsprogramma van de kritische sociologie. We focussen onze aandacht vooral op deze stroming in de sociologie omdat ze een grote invloed heeft gehad op de theorievorming rond het begrip emancipatie in andere wetenschappen. Onder de kritische sociologie kunnen we theorieën van de Frankfurter Schule plaatsen. Emancipatie wordt binnen de kritische sociologie gedefinieerd als het zich bevrijden van alle vormen van dwang in de maatschappij (Hendriks, 1981). Dit tracht men te realiseren door het individu op een kritische manier te laten denken. Zodat het individu kan ontsnappen aan de onmondigheid waar de maatschappelijke verhoudingen zich hebben toe veroordeeld.

1.2. Emancipatorische andragologie

Emancipatie kan gebruikt worden in verschillende betekenissen binnen de andragologie. Volgens Van Stegeren (1982) wordt het begrip emancipatie enerzijds gebruikt als middel om een bepaalde doelstelling te bereiken anderzijds kan het ook een doel van een veranderingsproces zelf zijn. Vanaf de jaren '70 ziet men binnen de andragologie een debat ontstaan over wat het begrip emancipatie nu juist inhoudt. Men kan hier verwijzen naar de polemiek tussen Lempert en Ten Have. Lempert (1973) stelt dat het bij emancipatie gaat om het wegnemen van situaties waarin de mens wordt bepaald door factoren buiten zichzelf. Het doel van emancipatie is volgens Lempert gelijke rechten en plichten voor iedereen in de samenleving. Het betekent eveneens het wegnemen van beperkingen die gelden op het uiten en voldoen van menselijke behoeften. Emancipatie betekent dus volgens Lempert dat de mogelijkheden voor zelfbepaling van het individu toenemen. Ten Have (1975) is het eens met deze definitie maar hij wijst erop dat ze onvolledig is. Volgens Ten Have heeft Lempert het in zijn definitie van emancipatie steeds over bepaalde groepen of mensen in de maatschappij die het slachtoffer zijn van onrechtvaardige vrijheidsbeperkende maatregelen. Het grote probleem is volgens Ten Have dat het niet vaststaat dat emancipatie, als ze op deze manier wordt gedefinieerd, ook zal leiden tot meer gelijke rechten en plichten. Lempert reageert hierop door te stellen dat emancipatiebewegingen steeds gericht zijn op het streven naar meer gelijkheid. Volgens Ten Have is emancipatie echter nooit een einddoel maar steeds een

intermediair doel. De vraag die zich stelt volgens Ten Have is, wat betekent die toegenomen vrijheid en wat gaat men er mee doen.

Wanneer we deze polemieken bekijken kunnen we met betrekking tot het begrip emancipatie een drietal vaststellingen maken volgens van Stegeren (1982). Ten eerste kan het begrip emancipatie zowel betrekking hebben op een politiek als een agogisch aspect. Daarnaast moet men er zich bewust van zijn dat het begrip emancipatie zowel in de betekenis van middel, intermediair of einddoel kan worden gebruikt. Deze kanttekening is cruciaal omdat ze ook een grote invloed zal hebben op de praktijk. Men zou kunnen uitgaan van de veronderstelling dat emancipatie een tussendoel is in het proces dat moet leiden tot empowerment. Hier zal dieper worden op ingaan in het volgende deel maar ook in het empirisch onderzoek. Ten slotte verwijst het begrip emancipatie binnen de andragologie naar het wegnemen van belemmeringen voor de ontwikkeling van het individu naar zelfstandigheid en mondigheid.

We zullen nu een aantal veronderstellingen naar voor schuiven die getoetst zullen worden aan het empirisch onderzoek. Als een individu zich wenst te emanciperen zullen er een aantal voorwaarden moeten zijn vervuld vooraleer dit mogelijk is. Een individu zal in staat moeten zijn om op kritische manier na te denken over de maatschappelijke positie van mensen, de afhankelijkheidsverhoudingen die aanwezig zijn in de maatschappij en hier eveneens de oorzaak van kunnen duiden (Van Stegeren, 1982). Ook Donkers (1988) stelt dat emancipatie vooral betrekking heeft op het vergroten van de zelfredzaamheid van individuen door het wegnemen van onderdrukkende verhoudingen. Dit kan teruggekoppeld worden naar het youth engagement continuum. Alleen spreekt men in dit model niet over de term emancipatie maar empowerment. Hierin zouden we de stelling bevestigd kunnen zien dat emancipatie een element is van individuele empowerment. Daarop zal dieper worden ingegaan bij het volgende deel dat aandacht besteedt aan de theorie van Zimmerman (1998). Een volgend punt is dat een individu zich bewust moet worden van het spanningsveld tussen zijn eigen wensen en het niet toegankelijk zijn van de nodige hulpbronnen om deze te realiseren. Volgens Donkers (1988) kan men stellen dat emancipatie een bewustwordingsproces is. Hij gebruikt deze term in een sociologische betekenis namelijk dat men in het denkproces vaststelt dat er sprake is van een samenhang tussen verschillende elementen in de maatschappij en maatschappelijke verhoudingen. Dit element kan men linken aan de theorie van de

maatschappelijke kwetsbaarheid van professor Walgrave. Één van de hoofddoelstellingen van de wmkj's zou moeten zijn dat men werkt aan een proces dat gericht is op de emancipatie van deze jongeren. De vraag die zich stelt, is of dit ook gebeurt in de praktijk. Tenslotte stelt Van Stegeren (1982) dat men moet leren doelen formuleren die men in het veranderingsproces wil bereiken. Men moet ook aandacht besteden aan de evaluatie namelijk of men dat doel al dan niet heeft bereikt. Ook hier kan men zich de vraag stellen of men moet spreken over emancipatie of empowerment. Persoonlijk zou ik dit aspect eerder plaatsen onder de noemer empowerment. In dit aspect overstijgt men het individuele niveau en gaat het veeleer om groepen in de maatschappij. Dit sluit aan bij de definitie van Donkers die een ruimere definitie van het begrip emancipatie hanteert.

2. Het begrip empowerment

2.1. Definiëring van het begrip empowerment

De theorievorming rond het begrip kunnen we situeren binnen de community psychology. Bij de omschrijving zullen we ons baseren op de theorie van Zimmerman en Rappaport. Volgens Zimmerman moet men een onderscheid maken tussen de waardeoriëntatie van empowerment enerzijds en de empowerment theorie anderzijds. In bijlage 2 vindt u een schematische voorstelling van het empowerment concept volgens Zimmerman.

2.1.1. Waarden

De waarden van empowerment geven een kader waarin professionelen en cliënten samen sociale problemen gaan analyseren en interventies ontwikkelen die gericht zijn op het bereiken van verandering in de omgeving. Als we uitgaan van empowerment als waarde hanteert men het perspectief dat vele sociale problemen structureel van aard zijn. De oorzaak van deze problemen ligt in de ongelijke verdeling maar ook de toegang tot hulpbronnen. Binnen deze visie wordt niet de klemtoon gelegd op de problemen van de doelgroep. Men gaat proberen om de negatieve aspecten te veranderen door op zoek te gaan naar positieve elementen. In deze visie wordt dus de nadruk gelegd op welzijn, op zoek gaan naar de mogelijkheden van de doelgroep en vaststellen van omgevingsinvloeden (Van Regenmortel, 2002).

Volgens het ecologische model van empowerment van Rappaport (1985) moet er aan twee minimumvereisten voldaan zijn voor empowerment. Enerzijds moet men gaan kijken naar de leefwereld waarin het individu leeft en hoe het omgaat met zijn problemen. Anderzijds moet men dan gebruik gaan maken van deze informatie om mensen meer zelfcontrole te laten uitoefenen over hun leven. Dit houdt een wijziging in van het sociaal beleid namelijk in plaats van een top down naar een bottom up aanpak.

2.1.2. Theorie

Volgens Zimmerman (1998) kan men drie niveaus binnen empowerment concept onderscheiden waarin participatie en controle twee sleutelbegrippen zijn en dit op alle niveaus. Empowerment wordt gezien als een *multilevel construct* (Nicholas, 2001) binnen de theorie van Zimmerman.

Het *individuele niveau* wordt vaak omschreven als psychologische empowerment en dus het microniveau (De Cort, 2001). Dit omvat volgens Zimmerman (2000) de perceptie van persoonlijke controle, participeren aan activiteiten om samen met anderen doelen te bereiken en een kritisch bewustzijn van factoren die een belemmering of een stimulans vormen om controle uit te oefenen over zijn leven. Rappaport (1985) heeft zich in zijn onderzoek vooral gefocust op dit niveau. Volgens hem moet men op dit niveau drie doelstellingen trachten te realiseren, namelijk het verkrijgen van invloed, het besef van controle over het eigen leven en een positieve invloed op anderen en de gemeenschap.

Op het *niveau van de organisatie* omvat het processen en structuren die de participatie verhogen en de doeltreffendheid van organisaties verhoogt om die doelen te bereiken (Zimmerman, 1998). Men gaat hier de vaardigheden van een individu verhogen om zo de slagvaardigheid van de organisatie te doen toenemen. Anderzijds zorgt men ook voor wederzijdse steun zodat men de veranderingen op gemeenschapsniveau kan bereiken (Van Regenmortel, 2002).

Als we gaan kijken naar het *gemeenschapsniveau* verwijst het naar collectieve acties die ondernomen worden om de kwaliteit van het leven van een gemeenschap en de contacten of verbindingen tussen organisaties te verbeteren (Zimmerman, 1998). Dit wordt gezien als het mesoniveau van empowerment en zal een invloed trachten uit te oefenen op het beleid.

3. Algemeen besluit: emancipatie of empowerment

De vraag die we ons kunnen stellen is of er al dan niet een verschil bestaat tussen het begrip emancipatie en empowerment. We hebben in de literatuur heel wat begripsverwarring vastgesteld. Beide termen worden vaak als synoniem van elkaar gebruikt nochtans betekenen ze niet volledig hetzelfde.

Emancipatie situeert zich op het niveau van het individu zelf. Zich emanciperen zou men kunnen definiëren als het zichzelf bevrijden van vrijheidsbeperking, controle of macht door een andere persoon (Boog, 2003).

Empowerment kan verwijzen naar de participatie van cliënten in de dienstverlening en zelfhulp groepen in het algemeen, waarbij groepen op hun eigen initiatief acties ondernemen, ofwel in samenwerking met, of onafhankelijk, van bestaande diensten. (Thomas and Pierson, 1995, pp. 134–5 in Adams, 2003) (Volgens Dictionary of Social Work)

Een eerste oorzaak van begripsverwarring vinden we terug in de kritische theorie , waarbij we kunnen verwijzen naar Habemas en Freire. Een bijdrage leveren aan de emancipatie van individuen staat centraal in deze theorie. Een persoon kan op individuele basis geëmancipeerd worden maar dit begrip wordt ook toegepast op groepen. Zo stelt Freire dat de doelstelling van emancipatorische leren niet het werken is aan zelfontplooiing. Men wil hier vooral mensen kennis en inzicht laten verwerven in de aard en oorzaken van onrechtvaardige omstandigheden. Uiteindelijk moet dit leiden tot het ontwikkelen van strategieën om iets aan deze omstandigheden te veranderen. De visie van Freire op het emancipatorisch leren is één van de belangrijkste inspiratiebronnen geweest bij het ontwikkelen van de empowerment theorie. De begripsverwarring in de literatuur hangt hier gedeeltelijk mee samen.

Een tweede element dat voor verwarring zorgt is dat empowerment geëvolueerd is van een begrip dat vooral wordt gebruikt op het individuele niveau naar ook het organisatie en gemeenschapsniveau. In de jaren zestig ziet men het begrip opduiken bij radicale feministische groepen. Deze groepen combineerden de methoden van Lewin en Moreno. De nadruk van deze groepen ligt op directe of participatieve democratie. In het concept van de participatieve democratie gaat men ervan uit dat waarden zoals gelijke rechten, sociale rechtvaardigheid en solidariteit voor de zwakste

groepen in de maatschappij enkel gerealiseerd worden in een gemeenschap die georganiseerd is volgens de basisprincipes van dit concept. Communicatie en participatie bij het nemen van beslissingen zijn twee cruciale elementen binnen dit concept. Binnen de veilige grenzen van de groep werd er gewerkt rond zelfontplooiing en persoonlijke empowerment. In begin was empowerment dus vooral een individueel concept. Het begrip werd gelinkt aan zelfbewustzijn, leren opkomen voor je eigen rechten en zelfrealisatie. Pas later werd het begrip uitgebreid naar het groeps- en het gemeenschapsniveau.

Volgens Thomas en Pierson (1995 in Adams, 2003) moet men een onderscheid maken tussen theorie en methode van empowerment. Empowerment *theorie* heeft betrekking op de manier waarop mensen op collectieve basis controle verwerven over hun leven, om op deze manier het belang van de groep te bereiken, en de *methode* heeft betrekking op het verbeteren van macht van mensen die er een gebrek aan hebben. Dit kan men linken aan Zimmerman die in zijn theorie rond empowerment eveneens pleit voor een bottom up aanpak. Als we dit alles kort en bondig zeggen: Emancipatie verwijst dus naar het op individuele basis meer controle en invloed verwerven op het eigen leven. Terwijl empowerment een proces is dat steeds in een groep plaatsgrijpt.

Een andere vraag die men zich kan stellen is welke evolutie binnen de sociale wetenschappen ertoe heeft geleid dat men het begrip emancipatie steeds vaker is gaan vervangen door empowerment. Deze keuze wordt mee beïnvloed door de veranderende visie op hoe men het individu of de groep binnen sociale interventies benadert. Het startpunt was vroeger de tekortkomingen van het individu of de groep. Dit was een gevolg van de invloed van het medische model in de sociale sector. De begeleider, ging net zoals een arts, vaststellen met welke problemen het individu of de groep werd geconfronteerd en hoe men dit het beste zou kunnen oplossen. Het overdragen van relevante kennis, vaardigheden en middelen naar een bepaald individu of groep in de maatschappij was dan ook doel van sociale interventies (Vanderplaat, 1998). Het perverse effect van deze aanpak is dat hierdoor het gevoel van incompetentie wordt versterkt (Janssens, Kemper, & Wels 2001). Indien men uitgaat van empowerment perspectief zullen sociale interventies pas ondernomen worden op initiatief van individuen of de groep zelf en gebaseerd zijn op hun noden. Bij deze

aanpak zal de begeleider geen pasklare oplossingen aanbieden maar samen met de cliënt of de groep op zoek gaan naar een oplossing. De rol van de begeleider in dit proces wordt beperkt tot die van facilitator (Hennion, Van Den Broucke 1999).

Deel II : Onderzoeksrapport

I Onderzoeksopzet

Bij het bepalen van wie en hoeveel onderzoekseenheden in het onderzoek zullen worden betrokken moeten we rekening houden met een aantal elementen. Een eerste element waarmee we rekening moeten houden bij de selectie van de onderzoekseenheden is dat zowel de tijd als de financiële middelen voor dit onderzoek beperkt zijn. In Vlaanderen zijn er een 100 tal - wmkj's. Als we rekening houden met dit eerste element is het onmogelijk om al deze organisaties te bevragen in het kader van een kwalitatief thesisonderzoek. Het afnemen en verwerken van interviews neemt heel wat tijd in beslag. Daarnaast mag men de kostprijs van de verplaatsingskosten en dergelijke niet onderschatten. Er werd daarom gekozen om een getrapte steekproef te trekken uit het bestand van het steunpunt van de werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren Uit De Marge. In eerste instantie beslisten we drie organisaties per Vlaamse provincie te bevragen. Vervolgens werd bij de volgende stap beslist om gerichte steekproef te trekken (Baarda, de Goede, & Teunissen, 2001). In het licht van de centrale onderzoeksvraag hebben we geprobeerd om voor elk stap in het continuum minstens één typerende organisatie te selecteren. Hiervoor hebben we contact opgenomen met de opdrachtgever en Uit De Marge die de sector goed kennen. Er werd bijvoorbeeld bewust gekozen om de AEL op te nemen in de steekproef hoewel dit geen wmkj is. We hebben hiervoor gekozen om in de steekproef een organisatie te hebben die voldoet aan de kenmerken van youth organizing. Op die manier kunnen we nagaan wat de voor en nadelen zijn verbonden met die methode. Binnen de sector van de wmkj's zelf was er geen organisatie die we reeds zover in het continuum konden situeren.

Om de toepasbaarheid van het youth engagement continuum te kunnen nagaan, kunnen we drie potentiële groepen bevragen. Het gaat hier om de participanten, de begeleiders en de coördinatoren. Wij hebben ervoor gekozen om de laatste groep te bevragen. Omdat deze groep ons een globaal beeld kan schetsen van de dagdagelijkse werking binnen de wmkj's. In de onderzoeksbijlage 1 vindt u een lijst met de organisaties die aan dit onderzoek hebben meegewerkt.

Er werd gekozen voor een gedeeltelijk gestructureerd interview als dataverzamelmethode. De interviews werden met een dictafoon opgenomen om zeker

te zijn dat geen nuttige informatie verloren zou gaan. Op basis van de literatuurstudie werd deze vragenlijst ontwikkeld. In de onderzoeksbijlage 2 vindt u de vragenlijst terug. Bij de rapportering van het onderzoek zullen we de structuur volgen van het eerste deel. De afgenomen interviews zijn eerst volledig uitgetypt. In onderzoeksbijlage 3 vindt u de afgenomen interviews terug. Vervolgens werden de interviews geanalyseerd met behulp van het computerprogramma Atlas - ti. Er werd gekozen om tijdens de codering van de interviews te werken op basis van een a-priori benadering in Atlas - ti namelijk coderen op basis van een codeboek. Tijdens de analyse zijn we met behulp van de Query tool in Atlas – ti op zoek gegaan naar relaties tussen de verschillende elementen.

II Rapportering van het onderzoek

1. *Theorie van maatschappelijk kwetsbare jongeren*

De meeste wmkj's, 9 van de bevroegde organisaties, hanteren het begrip maatschappelijke kwetsbare jongeren om de doelgroep te omschrijven. Hierin vinden we een aantal gemeenschappelijke elementen terug. Er wordt vertrokken vanuit de situatie waarin jongeren opgroeien. Als gevolg hiervan krijgen jongeren minder kansen en worden ze meer met de negatieve aspecten van de maatschappij geconfronteerd. De keuze voor een andere omschrijving van de doelgroep is gebaseerd op een kritiek op het begrip maatschappelijk kwetsbare jongeren, namelijk dat het vertrekt vanuit een probleemfocus. Men wil eerder vertrekken vanuit een kansenfocus. Er wordt gekozen voor begrippen zoals kansarmen, randgroepjongeren en minder en minst kansrijke jongeren. Het laatste begrip vereist enige verduidelijking. Voor het begrip minder en minst kansrijke jongeren werd gekozen door Kids vzw. De motivatie hiervoor is dat men wil vertrekken vanuit een positieve benadering. Voor Kids vzw betekent dit dat men zich binnen de organisatie richt op realiseren van kansen. Dit doet men via het aangrijpen van kansen, talenten bij jongeren zelf maar ook voortbouwen op wat er bij hen leeft om zo nieuwe kansen te realiseren. We kunnen ons de vraag stellen of minst en minder kansrijke jongeren een meer positieve benadering is. Het is belangrijk erop te wijzen dat gelijke welke term die men hanteert om de doelgroep te definiëren men steeds een label legt.

De sterke en zwakke kant van de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid zullen we illustreren aan de hand van een citaat van respondent 13:

“Ik vind het sterke eraan dat ge niet alleen de klemtoon legt op de jongere zelf maar dat ge ook zegt van er zit ook een verantwoordelijkheid in de maatschappij. Maar dat ge ook aan de maatschappij duidelijk maakt er zit ook een verantwoordelijkheid bij de jongere. En het is die gedeelde verantwoordelijkheid dat vind ik er wel sterk aan. Nu we hebben ook een signaalopdracht. Waar we vooral op die maatschappij gebonden component proberen in te spelen en dat vind ik het zwakke. Omdat ge dan het gevoel krijgt dat het allemaal niet kan. Zo werken aan de maatschappij en de maatschappij proberen te veranderen lijkt ontzettend moeilijk. En dat is zoiets van we willen wel werken aan die maatschappelijke kwetsbaarheid maar op die structuurgebonden component daar krijgen we precies gene vat op. Het lijkt alsof we niks kunnen doen aan die maatschappij.”

Als we de verschillende begrippen onder de loep nemen waarmee men de doelgroep omschrijft, stellen we vast dat men heel sterk de nadruk legt op het individuele. Wanneer we de toepasbaarheid van het youth engagement continuüm willen nagaan worden we geconfronteerd met een eerste knelpunt. Er wordt immers gepleit om vanuit sociale organisaties jongeren te motiveren om rond ruimere maatschappelijke problemen te werken. Uit de praktijk blijkt dat men vaak blijft hangen op het individuele. We kunnen verwijzen naar de omschrijving van minder en minst kansrijke jongeren die heel duidelijk als vertrekpunt het individu neemt.

2. Terugkoppeling naar de theorie van Freire en Alinsky

Uit de analyse van de interviews blijkt dat we een aantal elementen van het fasenmodel van Freire terug vinden in de werkwijze van de wmkj's. We zullen dit fasegewijs overlopen om zo een algemeen beeld te schetsen.

2.1. Fase 1: Inventarisatie en verkenning van de werkomgeving

Bij de organisaties opgericht vanuit het buurtwerk of op basis van middelen afkomstig van het Sociaal Impulsfonds vindt men gedeeltelijk deze eerste fase terug. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 9:

“De SIF stuurgroep, het sociaal impuls fonds, er werd daar gezegd van in Brugge bestaat er geen initiatief voor maatschappelijk kwetsbare jongeren om hun vrijetijd op een positieve manier in te vullen. Er werd ook een beetje gezegd dat jongeren dikwijls doelloos op straat rondliepen. Je hebt dus een aantal jeugthuizen in Brugge, maar de jongeren vinden daar dus geen aansluiting bij: meer midden en hogere klasse publiek. Dus dat was OCMW, JAC, heel veel vertegenwoordigers van de sociale sector en ook mensen die werkten met maatschappelijk kwetsbare jongeren. Allé bijvoorbeeld begeleid wonen en zo voort. Omdat ze eigenlijk gezien hebben dat onze jongeren op het vlak van vrije tijd gewoon niets om handen hebben. Wat doen ze? Ze gaan gewoon in parken gaan lopen, op straat.”

De oprichting van deze organisaties gebeurde eerder op basis van het aanvoelen van een behoefte.

De omschrijving die Freire geeft van deze fase vinden we terug bij slechts één organisatie namelijk Arktos.

“Dan gaan we objectief en subjectief analyseren. Objectief van hoeveel jongeren wonen er in de wijk of over hoeveel jongeren gaat het? Zijn dat allochtonen of autochtone? Jongens of meisjes? Welke problematieken? Welke leeftijdscategorie? Zijn daar vele werklozen? Éénoudergezinnen? Allé dat ge zo afhankelijk van wat de vraag is, gaat ge een aantal cijfers opzoeken. En daarnaast ook subjectief gaan bevragen. Via straatinterviews, door interviews met de opdrachtgevers of met het netwerk. Dat ge daar gaat kijken: oké van de opdrachtgever heeft ons gezegd dat is het probleem, maar is dat ook effectief het probleem ja dan nee.”

In deze organisatie, die werkt op basis van projecten, wordt er heel veel belang gehecht aan deze analysefase. Als we gaan kijken naar de andere bevraagde organisaties wordt deze fase nogal licht opgevat. Uit het onderzoek van Van Assche (2003) bleek dat er binnen de sector van de wmkj's mensen tewerkgesteld zijn met uiteenlopende diploma's. Personen met een diploma maatschappelijk werk waren wel sterk aanwezig. Dat we deze fase in zo geringe mate terug vinden zou kunnen samenhangen met de opleiding van deze personen. We kunnen ons hier de vraag stellen in welke mate de volgende fasen uit het model effectief zijn indien de eerste twee fasen fout lopen in de praktijk.

2.2. Fase 2: Doelgroepenkeuze

Zoals in het jongerenopbouwwerk werd in de bevraagde organisaties bewust gekozen om zich te richten naar jongeren die minder kansen krijgen. De keuze wordt gemotiveerd onder andere door het feit dat men vaststelt dat deze jongeren geen aansluiting vinden bij het reguliere jeugdwerk. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 5:

“Het is maar een kleine wijk, maar in de groep van vorig jaar op 17 jongeren waren er 13 verschillende nationaliteiten. Een aantal jongeren vallen meer op door hun huidskleur, door een andere nationaliteit, door een andere cultuur thuis. En die vonden het precies toch nog extra moeilijk om het centrum te bereiken. Het is maar een anderhalve kilometer verder, nog niet. Om daar aansluiting te vinden was voor die jongeren nog veel moeilijker. En daarvoor is wel een beetje gemikt op die doelgroep van jongeren hier in de wijk om daar eerst mee te starten. Omdat ge dus ziet dat zij dus totaal geen aansluiting vinden bij sportverenigingen, jeugdvereniging. Eigenlijk ze hangen ze de hele dag rond.”

Het idee van het afbakenen van de doelgroep is duidelijk aanwezig. Vaak wordt daarbij de nadruk gelegd op de mindere kansen van de jongeren. Niettemin heeft men een probleem bij het benoemen van de doelgroep (zie deel 1). De meerderheid van de bevroegde organisaties hanteert het begrip maatschappelijk kwetsbare jongeren om de doelgroep te omschrijven. Als we naar het profiel gaan kijken van de jongeren die bereikt worden, dan vinden we daarin een aantal elementen terug. Ten eerste kunnen we gaan kijken naar het *onderwijsvorm*. Het grootste deel van de jongeren is afkomstig uit het BSO, met een grote groep die deeltijds beroepsonderwijs volgt. Daarnaast is er nog een redelijke groep uit het TSO. Jongeren die onderwijs volgen in het ASO zijn duidelijk in de minderheid. We moeten hierbij wel opmerken dat dit een veralgemening is en dat in sommige werkingen er wel een mix bestaat van de verschillende onderwijsvormen. Ten tweede kunnen we gaan kijken naar de *etnische herkomst* van deze jongeren. De meeste werkingen, meer bepaald 8 organisaties, bereiken vooral allochtonen jongeren. Daarnaast zijn er een drietal werkingen die zich enkel richten naar autochtonen. Gemengde werkingen komen uitzonderlijk voor. Uit deze vaststellingen mogen we niet concluderen dat men wmkj's kan gelijkstellen aan het allochtone jeugdwerk. De keuze om zich naar een bepaalde groep te richten werd om verschillende redenen bewust genomen door de organisaties. Dit kunnen we vaak herleiden tot de ontstaansgeschiedenis van organisaties. Heel wat organisaties zijn opgericht uit ontevredenheid van een aantal individuen met een bepaalde situatie, die iets wensten te veranderen. Om de jongeren te bereiken wordt er vooral gebruik gemaakt van mond aan mond reclame, wervingscampagnes of vindplaatsgericht werken. Als we een combinatie maken van deze twee elementen is het logisch dat we bij het hierboven geschetste profiel uitkomen van jongeren die worden bereikt. Binnen youth engagement continuum pleit men ervoor om zich eerste plaats naar deze groep van jongeren te richten. Qua doelgroep zit de praktijk reeds op de lijn van het youth engagement continuum.

2.3. Fase 3: Contactlegging

Om in contact te komen met deze jongeren wordt er gebruikgemaakt van verschillende strategieën. Mond aan mond reclame geldt als één van de meest effectieve strategieën. Daarnaast gaan heel wat organisaties ook vindplaatsgericht tewerk en organiseren ze wervingscampagnes. De instuif wordt door organisaties als een laagdrempelige activiteit beschouwd en ideaal als middel om in contact te komen met jongeren. We kunnen dus stellen dat de instuif enerzijds een ontmoetingsfunctie heeft, anderzijds wordt deze ook als basis

gebruikt van waaruit men jongeren kan motiveren om ook te participeren aan andere activiteiten van de organisatie.

Om dit te verduidelijken zullen we dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 10:

“De doelstelling van het instuifmoment is ergens een contact, een aanknopingspunt krijgen om rond te werken. Ergens een plek aanbieden waar dat op een zinvolle manier aan vrijetijdsbesteding kan worden gedaan. Een stuk ontmoetingsplek die we aanbieden ook. Het is ergens zowat een aanknopingspunt van waaruit andere dingen kunnen worden ontwikkeld. Op zich heeft het een doel als zinvolle vrijetijd maar het is ook een ergens een startpunt van waaruit dingen kunnen groeien.”

2.4. Fase 4: Programmeren van een samenhangend aanbod van activiteiten

Volgens Freire houdt dit in dat men zowel activiteiten aanbiedt voor een grote groep van jongeren als een individueel aanbod. Dit vinden we bijvoorbeeld heel duidelijk terug bij jeugdhuis Rzoezie. We kunnen dit illustreren aan de hand van het volgende citaat van respondent 12:

“Heel wat jongeren willen gewoon individueel iets doen en dan nemen ze niet deel aan groepsactiviteiten. Maar de keuze is hier ook mogelijk om individueel iets te doen. Ge kunt individueel gaan chatten of een film gaan kijken, ge kunt individueel gaan fitnessen. Ge moet niet aan de groepsactiviteiten deelnemen, dat is niet verplicht.”

In het model van Freire wordt daarnaast veel belang gehecht aan het organiseren van vormingen. Deze vormingen hebben twee grote doelstellingen: enerzijds informatief, anderzijds als middel om jongeren te motiveren om verantwoordelijkheid op te nemen in de organisatie. Vooral in de werkingen die gebaseerd zijn op de jeugdhuismethodiek wordt er aandacht besteed aan vormingen gericht op het activeren van jongeren. In de meeste organisaties wordt er daarnaast ook aandacht besteed aan vormingen die gericht zijn op het bewustmaken van jongeren over hun eigen mogelijkheden om iets aan hun situatie te veranderen.

We kunnen dit illustreren aan de hand van een voorbeeld in het volgend citaat van respondent 3:

“We hebben op jaarbasis, nu van de jaar, al vier projecten gehad. Eerst rond wie ben ik echt: rond gedrag, hoe kom ik over. Beeldvorming: ik in mijn wijk, ik in mijn buurt, ik in de wereld. Kijken naar wie zit er dan allemaal rond die ik, wie zit er allemaal in die buurt en met die mensen in contact brengen. De problemen aankaarten via foto's. Ne fotoboek samenstellen naar de jeugdraad, naar de gemeenteraad. Dus van kijk hier kunt ge daar niks aan doen. En zo pakt ge wel wat problemen aan en plaatst ge die mensen wat dichter bij elkaar.”

Een laatste element in de vierde fase van het model Freire is het doorwijzen naar andere hulpverleningsorganisaties om zo drempelverlagend te werken. Dit wordt in de meeste organisaties op verschillende manieren gerealiseerd. Vaak is het zo dat respondenten aanhalen dat dit gebeurt vanuit de instuif. Sommige organisaties hebben er ook bewust voor gekozen om de koppeling te maken tussen jeugdwerk en welzijnswerk. Hiervoor kunnen we verwijzen naar een citaat van respondent 3:

“In de eerste plaats denk ik van we hebben onze instuif en dat gebruiken wij als een ontmoetingsruimte. Maar daar hebben wij altijd de koppeling gehad jeugdwerk - welzijnswerk. Wij plaatsen daar iemand die animeert en we plaatsen daar iemand die echt klaar staat voor miserie, problemen. Kijk mijn papieren van OCMW zijn niet in orde, ik heb geen eten vandaag. Die spelen daar dan op in. Onze belangrijkste is die ontmoeting. Ze komen binnen wij gaan daar actief naar toe. We geven die een hand. We geven die ne goeiendag das eerste. Daarna dan geven we eventueel die hulpverlening. En die preventieve werking en kennis die er ook nog bijzit zijn hier eigenlijk folders.”

Het model van Freire is één van de basistheorieën waarop het youth engagement continuum voortbouwt. Uit analyses blijkt dat men niet alle elementen bij alle organisaties terugvindt. Zo wordt gepleit in de theorie van Freire om te evolueren naar zelfbeheer. Jongeren hebben in de meeste organisaties wel inspraak in het activiteitenaanbod. De stap naar jongeren zelf activiteiten laten organiseren en begeleiden wordt slechts door een minderheid van de organisaties gezet. Hoe ver men kan gaan in het zelfbeheer is volgens de bevroegde organisaties ook gedeeltelijk afhankelijk van de groep jongeren waarmee men werkt.

We zullen hier even stilstaan bij de belangrijkste knelpunten die naar voren kwamen uit de analyses van de interviews. Het is belangrijk om deze in het achterhoofd te houden wanneer we dieper ingaan of het youth engagement continuüm hier in Vlaanderen zou kunnen worden toegepast. Een eerste factor die door de meerderheid van de organisaties wordt aangehaald is de groepsdruk. Enerzijds maakt dit het moeilijker om jongeren te motiveren om effectief verantwoordelijke functies op te nemen binnen de organisatie. Anderzijds wordt het soms ook niet door de andere jongeren aanvaard. De tweede factor behelst individuele kenmerken van de jongeren bereikt door de wmkj's. Jongeren hebben het soms moeilijk om zich aan gemaakte afspraken te houden, ze haken vlug af of ze kunnen niet op een goede manier omgaan met hun nieuwe functie. We kunnen dit illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 4:

“Ik denk één van de grootste knelpunten is dat andere jongeren dat niet aanvaarden. Eerst waart ge gelijk ons en nu begint ge de baas te spelen. Dat is één van de grootste problemen waardoor het ook heel moeilijk is om jongeren te motiveren om kern te worden. En dan volhouden dat is ook één van de grootste problemen: het gaat gemiddeld om drie maanden.”

Deze twee elementen wijzen erop dat om te evolueren naar zelfbeheer men aandacht zal moeten besteden aan de vorming van jongeren. In sommige organisaties wordt daar nu al aandacht aan besteed. In de bevraagde organisaties zijn er een aantal organisaties met een sterk uitgebouwde vrijwilligerswerking. Het gaat om volgende organisaties: jeugdhuis Rzoezie, Kids vzw, AEL, T –Klub, jeugdhuis Bledi, Alhambra en JWW Meulenberg. Uit de analyses van de interviews blijkt dat deze organisaties aandacht besteden aan de vorming van jongeren. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 10:

“Monitorencursussen: als jongeren beginnen verantwoordelijkheid op te nemen binnen de werking dan wordt er bijna altijd gevraagd eerst een monitorendiploma te behalen bij Jeugd en Stad.”

Organisaties die werken volgens jeugdhuismethodiek gaan voor de vorming van hun medewerkers samenwerken met de Vlaamse Federatie van Jeugdhuisen. De noden die leven in de organisatie worden hierbij vaak als uitgangspunt genomen. Alinsky (1974) pleit in zijn theorie eveneens voor een probleemgerichte benadering bij het organiseren van vormingen. Daarnaast moeten deze vormingen volgens Alinsky na verloop van tijd er toe leiden dat

jongeren bepaalde taken van de verantwoordelijke gaan overnemen. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 1:

“De werkgroep muziek die organiseert dj cursussen en dat is op interesse vanuit de jongeren dus daar komt veel volk op af. Tap cursussen daar komt ook veel volk op af. Dus alles wat heel nauw ligt tot onze werking daar lukt het wel om jongeren te bereiken. En dat zijn evengoed vormingen. Maar dat wordt minder bekeken als een vorming. Maar we proberen wel wat in te spelen op behoeften dat hier leven. Bijvoorbeeld de Raad van Bestuur dat zijn ook een aantal vrijwilligers, een aantal actieve jongeren uit het jeugdhuis. Die motiveer ik dan zelf om bijvoorbeeld naar een vorming te gaan over vzw wetgeving. Dat ik mij daar persoonlijk niet te veel meer moet van aantrekken en dat ik het zo wat aan hen geef.”

Uit de analyses van de interviews blijkt dat de wmkj's vooral samenwerken met traditionele jeugdwerk vormingsorganisaties. Één van de bestaansredenen van de wmkj's is dat de bereikte doelgroep geen aansluiting vindt bij het reguliere jeugdwerk. Binnen de doelstellingen staat eveneens duidelijk vermeld dat men aandacht moet besteden aan de specifieke situatie waarin deze jongeren opgroeien. We kunnen ons hier de vraag stellen waarom we hier dan zo weinig sporen van terugvinden in het vormingsaanbod. Hierin kunnen we een mogelijk knelpunt vaststellen voor de toepasbaarheid van het youth engagement continuum. Organisaties vinden het nog moeilijk om de stap te zetten om samen met jongeren te werken aan ruimere maatschappelijke problemen. Het organiseren van thema - en discussieavonden vinden we wel nog terug maar de stap om effectief acties en projecten op te zetten, vindt men een brug te ver. Dit is juist één van de belangrijkste implicaties wanneer we het youth engagement continuum in de praktijk zouden brengen.

Het aantal jongeren die actief zijn, vormen in de meeste organisaties een minderheid. Op deze regel zijn er vier uitzonderingen: AEL, jeugdhuis Rzoemie, jeugdhuis Bledi en Alhambra. Dit kan verklaard worden vanuit de ontstaansgeschiedenis van deze organisaties. Alle vier zijn ze opgericht op initiatief van jongeren zelf. Hierin vinden we een antwoord op de vraag die tijdens de literatuurstudie aan bod kwam. We stellen hier vast dat zelforganisaties een drempelverlagend effect hebben voor jongeren.

3. Youth engagement continuum

Per stap in het youth engagement continuum zullen we nagaan welke elementen we terug vinden bij de bevraagde organisaties. Daarnaast zullen we op zoek gaan naar mogelijke knelpunten in de praktijk. Er zal ook aandacht besteed worden aan het feit of we verschillen kunnen vinden tussen organisaties op basis van de gehanteerde werkvorm.

3.1. Youth Services

Op de volgende pagina vind u een schematisch overzicht van welke elementen we bij de verschillende organisaties terugvinden. Een aanbod van individuele hulpverlening vinden we bij alle bevraagde organisaties. Het is echter niet zo dat in deze organisaties jongeren enkel als cliënten worden beschouwd. Vaak is het zo dat deze individuele hulpverlening een onderdeel is van een ruimer aanbod. Een voorbeeld hiervan is buurtwerking Hakkeveld. In deze organisatie wordt het belangrijk geacht dat jongeren steeds kunnen langskomen voor een individueel gesprek. Als het dan om zaken gaat die betrekking hebben op de groep wordt het behandeld tijdens de groepsactiviteiten. Het instuif moment is het moment waarop er tijd is om over individuele problemen te praten. Indien het nodig is zal men jongeren doorverwijzen naar een hulpverleningsorganisatie. Er wordt door de organisaties beklemtoond dat zij eigenlijk geen hulpverleningsorganisatie zijn. Organisaties zien zichzelf als een tussenschakel die een drempelverlagende functie vervullen.

Youth Services

- Legende: + ja
 - nee
 ± gedeeltelijk
 * via doorverwijzen
 ° via het aanbieden van informatie
 ^ via individuele gesprekken

	Jeugdhuis Eldorado	JWW Meulenberg	Hakkeveld	Kadanz	Habbekrats	T-Klub	't Zonnetje	't Salon	Jeugdhuis Bledi	Cacablanca	Arktos	Alahambra	AEL	Kids	Rzoezie
Definieert jongeren als cliënten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Voorziet in dienstverlening om individuele problemen en pathologieën van jongeren aan te pakken.	± *	± * ° ^	± °	+	+	± °	-	±	-	± °	+	-	-	+	+
Aanbod gedefinieerd rond behandeling en preventie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-

3.2. Youth development

Op pagina 39 vindt u een schematisch overzicht van de verschillende elementen die we al dan niet bij de organisaties terugvinden. De *focus* op het *ontwikkelen* van een *positief zelfbeeld* wordt door alle organisaties als belangrijk beschouwd. In de methoden die men hanteert om dit te realiseren vinden we wel verschillen terug. We kunnen hierin één constante vaststellen namelijk dat men dit tracht te verwezenlijken via positieve bekrachtiging. Men gaat vooral de klemtoon leggen op wat jongeren goed doen. Binnen het activiteiten aanbod besteedt men aandacht om jongeren de mogelijkheid te geven hun eigen kwaliteiten te ontdekken.

Dit kunnen we illustreren aan de hand van een citaat van respondent 4:

“Minivoetbal bijvoorbeeld dat is iets waar ze enorm goed in zijn en daar proberen we het dus te benadrukken van ge doet niet alles slecht. Zij gaan daar dus altijd vanuit. Ze weten van zichzelf dat ze heel goed kunnen voetballen. Als wij dan gaan voetballen tegen een ploeg van het Antwerpse dan is zo van “Wauw das Antwerpen die zullen het wel veel beter doen”. Maar dan zegt ge van “ Allé jong ge gaat daar winnen met 20 – 0”. Daar merken we het dus heel sterk aan. Van dat is iets dat ge heel goed kunt en ge zult zien dat ge gaat winnen. Maar dan winnen ze ook wel niet met 20 –0 maar misschien met 15 – 7. Daar merk ge zo van de jongeren van eigenlijk zijn we toch niet zo slecht. Op heel veel sportgebieden lukt ons dat ook maar naar onderwijs toe lukt ons dat helemaal niet.”

Via activiteiten tracht men eveneens een bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en uitbreiden van de capaciteiten van jongeren. Zoals er reeds in het citaat werd vermeld, blijkt dit echter niet te lukken op alle gebieden. Men kan zich hier de vraag stellen in welke mate het jeugdwerk een bijdrage kan leveren aan een positief zelfbeeld. Volgens mij persoonlijk zijn de mogelijkheden beperkt wanneer men binnen wmkj's vooral werkt aan de individu. Er zal ook gewerkt moeten worden aan het trachten realiseren van structurele veranderingen. Deze stelling wordt bevestigd door de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid. Er moet zowel gewerkt worden aan de persoonlijke als aan de maatschappelijke component om deze maatschappelijke kwetsbaarheid te kunnen doorbreken. We kunnen dit het best illustreren aan de hand van een citaat van respondent 9:

“Wij zijn ook wel vaak natuurlijk één van de enige schakels in hun leven die dat gaat proberen te doen. Dus éné keer dat ze hier buiten stappen vallen ze wel terug in dat patroon. Dus tis niet zo dat wij de macht hebben om mensen compleet te veranderen. Wij proberen, wij geven wel impulsen, maar het moet een beetje van alle hoeken komen in hun leven om dat eigenlijk echt te gaan versterken.”

Binnen de wmkj's tracht men aan deze structuurgebonden component te werken via het signaleren van bepaalde problemen waarmee jongeren worden geconfronteerd. Deze taak wordt vervuld via vertegenwoordigingswerk van coördinatoren in allerlei organen. We kunnen ons hier de vraag stellen waarom het niet de jongeren zelf zijn die deze taak op zich nemen. Dit ligt gedeeltelijk aan de aard van het vertegenwoordigingswerk. Het gaat dan om de welzijnsraad, migrantenraad en dergelijke. Soms gaat het ook om de jeugdraad en daar ziet

men dat het eveneens de coördinatoren zijn die deze taak op zich nemen. Het zou een eerste stap kunnen zijn om jongeren te stimuleren dat zij dit gaan overnemen. In de meer welzijnsgerichte raden zou men ervoor kunnen opteren dit over te laten aan de coördinatoren. Als men de focus op het ontwikkelen van een positief zelfbeeld zo belangrijk vindt, stelt zich de vraag hoe men nu vaststelt of iemand een positiever zelfbeeld heeft ontwikkeld. Volgens de bevroegde organisaties is dit zeer moeilijk te beoordelen. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat het om een proces gaat dat een lange periode in beslag neemt. Dit wordt eveneens aangehaald door de respondenten als één van de factoren die het zo moeilijk maakt. Als organisatie moet men er dan ook in slagen om jongeren zolang een plaats te geven en te houden binnen de organisatie. Bij een aantal werkingen waaronder Kadanz, JWW Meulenberg en Casablanca lukt dit vrij aardig. In deze organisaties stelt men doorstroming vast van de kinder- naar de jongerenwerking. Uit de analyses van de interviews blijkt wel dat er een aantal elementen worden aangehaald waaraan je kan vaststellen of dat iemand een positiever zelfbeeld heeft ontwikkeld. Enerzijds kan je het volgens meeste respondenten waarnemen aan het gedrag van de jongere. We kunnen dit illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 3:

“We hebben vorige jaar ne gast gehad die daar zijn scriptie heeft rond gedaan. Hij heeft zo vijf vormingsprojecten, allé activiteiten, meegedaan. En dan gecontroleerd in zijn instelling, mensen die daar met hem bezig zijn, mensen hier, mensen bij hem thuis. En dan gewoon ne keer gekeken: Hoe houdt hij hem? Hoe lacht hij?. Dan ziet ge echt wel dat die gasten open bloeien.”

Dit citaat illustreert de concrete gedragsveranderingen die men kan waarnemen. Daarnaast wijst men ook naar het feit dat jongeren zelf meer initiatief beginnen te nemen. Anderzijds stelt men vast dat in gesprekken met de jongere, dat het negatieve dan veel minder naar boven komt.

Youth Development

Legende: + ja
 - nee
 ± gedeeltelijk

	Jeugdhuis Eldorado	JWW Meulenberg	Hakkeveld	Kadanz	Habbekrats	T -Klub	't Zonnetje	't Salon	Jeugdhuis Bledi	Cacabianca	Arktos	Alahambra	AEL	Kids	Rzoezie
Voorziet in diensten en ondersteuning, toegang tot zorgende volwassenen en veilige ruimtes	+	+	+	+	+	+	+	+	±	+	-	+	-	+	-
Voorziet in mogelijkheden voor groei en ontwikkeling van jongeren	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ontmoet jongeren waar ze zijn	-	+	+	-	+	-	-	-	-	+	+	-	+	+	-
Bouwt aan de jongeren hun individuele competenties	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Focus op een het ontwikkelen van een positief zelfbeeld	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ondersteunt samenwerking tussen jongeren en volwassenen	±	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	±	+	±	-

3.3. Youth leadership development

We zullen de verschillende elementen uit het youth leadership development overlopen. Op deze manier kunnen we een algemeen beeld schetsen, omdat een aantal elementen uit het youth engagement continuüm soms slechts gedeeltelijk werden teruggevonden. Bij het *opstellen van het activiteitenaanbod* hebben jongeren in bijna alle bevroegde organisaties inspraak. Er zijn een aantal organisaties: JWW Meulenberg, Habbekrats en Alhambra waar jongeren wel inspraak hebben maar dit op informele wijze is georganiseerd. Via gesprekken gaat men hier na waar er vraag naar is bij de jongeren. De andere organisaties maken gebruik van een formele vorm zoals een jongerenraad. In de praktijk geeft men hier wel verschillende namen aan. We kunnen binnen deze verschillende organisatievormen een aantal algemene lijnen vaststellen. Er wordt gevraagd aan de jongeren welke activiteiten ze graag zouden laten doorgaan. In de meeste gevallen is er eveneens een professionele kracht aanwezig op deze vergadering. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 8:

“Als het gaat over de jeugdclub, de +16, is het de werkgroep die eigenlijk zal bepalen wat we doen van activiteiten, waar gaan we naar toe op kamp. Ik denk dan aan de discussie moet daar dan een beroepskracht bij zitten ja dan nee. Maar praktisch gezien kan het niet anders dan dat er een beroepskracht bijzit. Omdat je moet ten eerste zien naar lokalen gebruik, moet passen met de rest van de werking, maar ja er moet ook ondersteuning zijn.”

Daarnaast wordt er bij heel wat werkingen aandacht besteed aan het evalueren van de voorbije activiteiten. Dit kunnen we illustreren aan de hand van citaat van respondent 10:

“Het is zo dat binnen alle werkingen inspraak en participatie een belangrijke rol spelen. Er zijn maandelijkse planning- en evaluatiemomenten waar dat er samen met de kinderen, tieners wordt gekeken wat hebben we nu gedaan en kijken naar de volgende maand. Dat is het inspraak gedeelte. En inspraak is zo de eerste stap en uiteindelijk leidt dat bij een aantal jongeren tot participatie en mee betrekken in de werking.”

Uit dit citaat blijkt duidelijk dat inspraak een eerste stap is naar participatie van jongeren in de organisatie. We kunnen dit linken aan het youth engagement continuüm waarin er eveneens wordt uitgegaan van het geleidelijk uitbreiden van de participatie van jongeren binnen organisaties. In organisaties die over een kinderwerking beschikken ziet men dat inspraak meestal wordt gegeven vanaf een bepaalde leeftijd. De leeftijd waarop gestart wordt is

meestal de tienerleeftijd (12 jaar) om zo jongeren al vertrouwd te maken met de werkwijze. We kunnen hier verwijzen naar Kandanz en Eldorado.

Als we gaan kijken naar het tweede element namelijk jongeren *ondersteunen bij het ontdekken van de historisch en culturele dimensie van hun ervaringen en gemeenschapsaangelegenheden* vinden we dit terug bij een vijftal organisaties. Het gaat hier om: jeugdhuis Rzoezie, AEL, Alhambra, jeugdhuis Bledi en Kadanz. De doelgroep die deze organisaties bereiken zijn vooral jongeren van Magrebijnse afkomst. In de praktijk tracht men hier een bijdrage aan te leveren via het organiseren van vormingen. De thema's en de werkwijze kunnen heel uiteenlopend zijn. Zo worden bij de AEL en jeugdhuis Rzoezie vormingen georganiseerd rond de Islam. Via deze vormingen wil men de jongere zijn eigen identiteit laten ontdekken en er bewuster mee omgaan. Het kan dan gaan over geschiedenis van de Islam of Arabische lessen. Bij Alhambra gebeurt dit op een minder expliciete manier. We kunnen best illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 15:

“...maar verder beschouw ik een aantal ateliers als vorming. Bijvoorbeeld video debat is een atelier waarbij we de jongeren de keuze vrij laten om een thema te kiezen. Maar we hebben wel voor die groep een aantal thema's, een vrij grote lijst van thema's, op basis van een brainstorming met hen opgesteld van wat hen echt bezighoudt. En ja dat is dus een lijst waaruit dat ze dus regelmatig een thema uit mogen kiezen en we proberen die lijst dan aan te vullen met documentaires of zo rond die thematieken die we kunnen bekijken. We bekijken die dan samen en dan daarna hebben we nog een discussie met de groep.”

In het algemeen wijzen organisaties erop dat het heel moeilijk is om jongeren te motiveren te participeren aan vormingen. Er wordt verwezen naar de link die jongeren zien tussen vorming en school en dat jongeren zelf vooral willen dat het ontspanning is. De AEL wijst er eveneens op dat de vormingen die gericht zijn op dit doel een bepaald publiek aantrekken. We kunnen dit illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 11:

“... de mensen die daar vooral op afkomen, wat ook logisch is natuurlijk, zijn de mensen die daar al een beetje sterk in staan in die thematiek. Daar gaat ge natuurlijk niet een doorsnee gast vinden van 18 – 19 jaar. Die gaat ge daar niet op af krijgen wat ook logisch is. Dus tis zo dat ge een bepaald publiek op die vorming dan krijgt maar er zijn ook andere vormingen.”

Tenslotte kunnen we nog even stilstaan of dat jongeren al dan niet *participeren in buurtprojecten*. We kunnen twee grote doelstellingen onderscheiden in waarom organisaties het initiatief nemen om projecten in de buurt te organiseren. Enerzijds zijn er de projecten die gericht zijn op het verbeteren van de verstandhouding met de buurt. Deze maken het grootste deel uit van de georganiseerde projecten. Er zijn heel wat organisaties die jaarlijks een open dag organiseren voor de buurtbewoners. Uit de praktijk blijkt echter dat deze activiteiten maar een gering succes hebben. Een lage opkomst kan er echter ook op wijzen dat er weinig klachten zijn in de buurt. Anderzijds zijn er de projecten die georganiseerd worden met als doel een bepaald probleem op te lossen of aan te pakken. Hierin vinden we verschillende soorten projecten terug. Organisaties worden gevraagd om mee te werken aan projecten in de buurt wanneer men wil peilen naar de mening van jongeren in het kader van bijvoorbeeld de heraanleg van een plein. Soms wordt ook beslist om een specifiek project te organiseren naar aanleiding van een concreet probleem waarmee men geconfronteerd wordt. Binnen de bevraagde organisaties vinden we hier drie voorbeelden van terug bij buurtwerking Hakkeveld, Elodorado en AEL. We kunnen dit illustreren aan de hand van een citaat van respondent 4:

“...Dus de Noordlaan: van de andere kant van de wijk komen zij naar hier. Maar de weg van de wijk naar hier is er heel veel vandalisme geweest de laatste maanden. ... Waarbij het dus heel duidelijk was. Altijd rond zes uur ‘s avonds en altijd rond kwart na tien. Het jeugdhuis gaat open om zes uur en sluit om tien uur. Het is dus niet moeilijk om te weten wie dat waren. Het waren jongeren van het jeugdhuis. We zijn niet gaan zoeken van wie is dat geweest om te gaan straffen. We hebben dat structureel aangepakt en momenteel is het heel rustig. Maar daar hebben we dus de kern ook ingeschakeld en daar hebben we dus ook vormingsavonden rond gedaan in het jeugdhuis.”

Een ander verschil dat we kunnen vaststellen is de rol die de jongeren zelf spelen in deze projecten. Enerzijds zijn er projecten die op initiatief van de jongeren zelf worden georganiseerd en waarin ze dus een heel actieve rol spelen.

We kunnen dit het best illustreren aan de hand van citaat uit het interview met de AEL.

“Een sterk voorbeeld is misschien omdat daar een organisatie is uitgegroeid... We werden geconfronteerd met een hoofddoeken verbod in Mechelen op een bepaalde school van het één op het andere schooljaar. ... En toen heeft zich vanuit AEL, AEL Mechelen, dan is ne groep samengekomen om te kijken van wat ge daar aan kunt doen. En dan is toen afgesproken van laten we een platform oprichten. Een platform: een naam uitgevonden, een platformtekst geschreven. En dan naar de scholen toegestapt om te gaan praten met die scholen vanwaar dat ze dat nu vandaan halen, wat hun beweegredenen is. Nu we zijn nooit verder gekomen dan twee scholen de rest wou niet meer praten. Ook omdat wij de verslagen van die gesprekken gewoon publiceerden op onze website.”

Anderzijds zijn er die projecten georganiseerd op initiatief van de organisatie en waarin ze vaker een passieve rol als deelnemer hebben maar niet altijd. Er wordt dan wel opgelet dat de jongeren er iets aan hebben als deelnemer. Als we kijken naar het aspect buurtprojecten stellen we verschillen vast naargelang gehanteerde werkvorm. Organisaties die ontstaan zijn vanuit het buurtwerk organiseren iets meer buurtgerichte projecten. Bij de organisaties die zijn ontstaan vanuit het jeugdwerk stelt men vaak dat zij niet dergelijk projecten organiseren omdat ze geen buurtwerking zijn.

Youth Leadership bevat componenten van youth development approach plus:

Legende: + ja
 - nee
 ± =gedeeltelijk

	Jeugdhuis Eldorado	JWW Meulenberg	Hakkeveld	Kadanz	Habbekrats	T –Klub	't Zonnetje	't Salon	Jeugdhuis Bledi	Cacablanca	Arktos	Alahambra	AEL	Kids	Rzoezie
Bouwt aan jeugd leiderschapsmogelijkheid en binnen het aanbod en de organisatie	+	+	-	+	-	+	+	+	+	-	±	±	+	+	+
Helpt jongeren de historische en culturele dimensies van hun eigen ervaringen en de gemeenschap te begrijpen uit te diepen	-	-	-	±	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	+
Bouwt aan de jongeren hun vaardigheden en mogelijkheden om zelf beslissingen te nemen en problemen op te lossen	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	±	+	+	+	+
Jongeren participeren in buurtprojecten	+	±	+	±	+	±	-	±	±	+	+	+	+	+	-

3.4. Civic Engagement

Een algemene tendens die naar voren komt uit de analyse is hoe verder we gaan in het continuüm hoe minder elementen we ervan terugvinden in de huidige werking van de wmkj's. Het is belangrijk om dit in het achterhoofd te houden bij het algemene besluit over de al dan niet toepasbaarheid van dit model. Als we op zoek gaan naar het element een *bijdrage leveren aan het politiek bewustzijn* vinden we hier heel weinig van terug. Bij Eldorado en bij jeugdhuis Rzoemie tracht men dit te realiseren via debatten. Er is eigenlijk maar één organisatie in de steekproef die expliciet als doelstelling heeft het verhogen van het politiek bewustzijn namelijk de AEL. Deze organisatie omschrijft zichzelf ook als een politieke organisatie.

Als we het element jongeren als *groep bewustmaken zodat ze iets kunnen veranderen aan hun situatie* vinden we dit terug bij drie organisaties. We kunnen dit illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 15:

“Ik vind dat jongeren bijvoorbeeld ook individueel in hun schoolcarrière en zo voort moeten investeren. Ze moeten der komen ook op individueel niveau. Maar op een bepaald moment gaan ze toch tegen ne muur, op gesloten deuren lopen. En dan gaat het over structurele problemen of problemen die ze niet op hun eentje kunnen oplossen. Daarvoor hebt ge de groep. De groep is niveau van nadenken over hoe zit onze maatschappij in elkaar, wat is onze positie, wat kunnen wij doen om daar iets aan te veranderen. Dat is het niveau van de groep.”

Uit dit citaat blijkt duidelijk dat men het realiseren van emancipatie binnen deze organisatie niet mogelijk acht zonder ook aandacht te besteden aan de groep. Deze drie organisaties richten zich hoofdzakelijk naar jongeren van Magrebijnse origine. In onze maatschappij worden deze jongeren geconfronteerd met heel veel negatieve stereotypen. Daarnaast zijn ze vaak op zoek naar hun eigen identiteit. Binnen deze organisaties tracht men jongeren inzicht bij te brengen en hen bewust te maken dat ze met gelijkaardige ervaringen worden geconfronteerd. Het is moeilijk om een algemeen beeld van deze stap schetsen omdat we er zo bitter weinig van terug vinden in de praktijk.

Civic Engagement bevat componenten van youth development & youth leadership plus:

Legende: + ja
 - nee
 ± gedeeltelijk

	Jeugdhuis Eldorado	JWW Meulenberg	Hakkeveld	Kadans	Habbekrats	T - Klub	't Zonnetje	't Salon	Jeugdhuis Bledi	Cacablanca	Arktos	Alahambra	AEL	Kids	Rzoezie
Engageert jongeren in politieke educatie en bewustzijn	±	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	±	±
Bouwt aan vaardigheden en capaciteiten voor het uitvoeren van machtsanalyses en actie rond thema's die jongeren zelf aangeven	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Beginnen met het helpen van jongeren om een collectieve identiteit op te bouwen van jongeren als agenten van sociale verandering	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
Engageert jongeren in onderhandeling en verdediging van hun standpuntpunten	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+

3.5. Youth Organizing

We zullen stilstaan bij de verschillende elementen die in de strategie van youth organizing centraal staan. Uit de analyses blijkt de AEL de enige organisatie is die we kunnen aanhalen als voorbeeld van deze stap in het youth engagement continuum. Bij de andere organisaties vinden we wel hier daar een element terug maar in zeer geringe mate. Er wordt in het algemeen wel door heel wat organisaties met een *systeem van lidmaatschap* gewerkt. We moeten ons hierbij wel afvragen wanneer men iemand als lid van de organisatie beschouwt. Hierin kunnen we twee grote lijnen in vaststellen. Enerzijds is er de grootste groep die jongeren als lid beschouwt vanaf het ogenblik dat ze zijn ingeschreven. In de meeste gevallen wordt er wel symbolisch een kleine bijdrage gevraagd van de jongeren. Anderzijds is er één organisatie die een onderscheid maakt tussen verschillende categorieën van leden. Hierin vinden we een verschil naargelang gehanteerde werkvorm. De AEL is een zelforganisatie en we kunnen hun motivatie voor de gemaakte keuze het best illustreren aan de hand van volgend citaat van respondent 11:

“Vanaf het begin hebben we altijd gezegd we zijn een organisatie die geen subsidies wil. Subsidies willen betekent tegelijk ook afhankelijk zijn van u subsidant op alle vlakken maar natuurlijk hebben we wel financiële middelen nodig om de organisatie draaiende te houden. Dat is één. En twee natuurlijk zo zelforganisatie hebt ge een bestand nodig van mensen op wie dat ge kunt bouwen, een soort zekerheid. Daarmee maken we ook een indeling gaande van sympathisant, leden tot militant. “

Er zijn drie organisaties die bewust gekozen hebben om niet met een systeem van lidmaatschap te werken. De reden die men hiervoor aanhaalt is dat men de werking zo laagdrempelig mogelijk wil houden

We hebben uit de analyses kunnen afleiden dat jongeren in het algemeen inspraak hebben in het activiteiten aanbod. Als we een niveau hoger kijken bij de bevroegde organisaties, zoals de Raad van Beheer, vinden we veel minder jongeren terug. Het zijn vaak iets oudere leden die doorstromen naar deze hogere niveaus. Er zijn drie organisaties waar jongeren ook op deze hogere niveaus zijn vertegenwoordigd: jeugdhuis Rzoemie, JWW Meulenberg en jeugdhuis T – Klub. Bij JWW Meulenberg moeten we wel opmerken dat het niet echt de jongeren zijn die in de Raad van Beheer zetelen maar de leeftijdsgroep 20 – 30 jarigen. Hierin vinden we een verschil terug

naargelang de gehanteerde werkvorm. In werkingen die jeugdhuismethodiek hanteren vinden we meer jongeren terug op de hogere bestuursniveaus. Als opmerking moeten we hierbij wel nog vermelden dat op dit ogenblik bij jeugdhuis Bledi nog geen jongeren in de Raad van Beheer zetelen. Binnen deze organisatie heeft men wel plannen om op korte termijn een tweetal jongeren te motiveren om dit te doen. Een belangrijk knelpunt om dit te realiseren in de praktijk kunnen we het best illustreren aan de hand van een citaat van respondent 7:

“Maar soms zien ze dat gewoon niet zitten. Het is ook niet evident voor jongeren om daar tussen de schepen van welzijn, zit bij ons in de Raad van Bestuur, de jeugdconsulent, allemaal al wat oudere mensen.”

Youth Organizing bevat componenten van *youth development, youth leadership and civic engagement plus*:

Legende: + ja
 - nee
 ± gedeeltelijk

	Jeugdhuis Eldorado	JWW Meulenber	Hakkeveld	Kadanz	Habbekrats	T -Klub	't Zonnetje	't Salon	Jeugdhuis Bledi	Cacablanca	Arktos	Alahambra	AEL	Kids	Rzoezie
Bouwt een lidmaatschapsbasis op	-	+	-	±	+	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+
Jongeren worden betrokken in de beheersorganen van de organisatie en stromen door naar het personeelsniveau	-	±	-	-	-	+	-	-	±	-	-	-	+	-	+
Engageert jongeren in directe actie en politieke mobilisatie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Engageert jongeren in allianties en coalities	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

4. Emancipatie versus Empowerment

We zullen eerst stilstaan bij hoe de wmkj's het begrip emancipatie omschrijven. Daarnaast zullen we ook aandacht besteden aan hoe ze hieraan proberen een bijdrage te leveren in de praktijk. Om te besluiten gaan we na of organisaties een verschil zien tussen emancipatie en empowerment. Drie vragen staan hier centraal. Is dit begrip al dan niet gekend? Wat zien zij als de belangrijkste verschillen? Is er een verschil in de praktijk?

Uit de analyses van de interviews blijkt dat meeste respondenten het begrip emancipatie situeren op het individuele niveau. Hierin kunnen we een aantal algemene lijnen vaststellen. Men wil jongeren wijzen op hun eigen verantwoordelijkheid en hen stimuleren om zelf hun leven in handen te nemen. Jongeren hebben vaak het gevoel dat ze zelf niks kunnen veranderen aan hun situatie en vervallen hierdoor in een fatalistische houding. We kunnen dit terugkoppelen naar de visie van Freire met betrekking tot het begrip grenssituaties die een centrale rol in zijn theorie speelt. Jongeren bekijken hun situatie als een soort van noodlot. In volgend citaat van respondent 12 vinden we een voorbeeld terug van hoe men er jongeren kan toebrengen om hun situatie op een kritische manier te gaan bekijken en zo jongeren te stimuleren tot handelen.

“Dat ze beseffen in welke situatie ze zelf zitten en zich daar bewust leren mee omgaan. Dat ze daar bewust leren keuzes in maken die ze zelf moeten maken natuurlijk. En zo op basis van veel meer informatie effectief keuzes maken om te vermijden dat jongeren geen keuzes maken en gewoon maar lijdzaam aan de rand blijven staan. Ik ben ervan overtuigd dat jongeren die keuzes maken meer stappen in de samenleving kunnen zetten. Dat is eigenlijk wat we elke woensdag avond doen de jongeren proberen bewust te maken: over kiest bewust laat u niet zo maar leiden doe iets aan u eigen leven.”

In de manier waarop organisaties een bijdrage proberen te leveren tot de emancipatie van jongeren vinden we nog andere elementen terug van de theorie van Freire. In heel wat organisaties wordt er aandacht besteed om samen met de jongeren te reflecteren op de activiteiten.

Dit kunnen we illustreren aan de hand van een citaat van respondent 13:

“... heel veel aandacht te besteden aan: van waarom doen we dat, waarom doe je bepaalde dingen. En hoe doe je dat dan in de praktijk? Er zijn heel veel activiteiten die we doen groepsopdrachten, samenwerkingsopdrachten waar we achteraf op reflecteren. Van waarom hebben we dat nu gedaan, waarom hebt ge die positie ingenomen. En ik denk dat allemaal op zich een beetje bijdraagt tot zelfbewustzijn.”

Een tweede element dat we terugvinden in de omschrijvingen is werken aan zelfontplooiing. Dit tracht men te realiseren door jongeren de mogelijkheid te geven hun eigen talenten te ontdekken. In de praktijk kan dit verschillende vormen aannemen. Via het participeren in de organisatie verwerven jongeren bepaalde competenties die ze ook daarbuiten kunnen gebruiken. Andere organisaties gaan proberen hier een bijdrage aan te leveren via te werken aan toeleiding naar het reguliere jeugdwerk.

Vervolgens kunnen we stilstaan bij hoe de respondenten het begrip empowerment omschrijven. Dit begrip doet bij de meeste respondenten wel een belletje rinkelen maar een echt gekend begrip is het niet. Vaak worden emancipatie en empowerment ook door elkaar gebruikt. We kunnen een aantal algemene lijnen vaststellen in de omschrijving die men geeft van het begrip empowerment. Enerzijds verwijst men naar een stem geven aan jongeren, kracht geven aan de doelgroep zelf. Anderzijds verwijst men naar het sterker maken van jongeren zodat ze meer hun eigen leven in handen nemen. Hieruit blijkt de sterke individuele focus binnen de wmkj's. We dienen er hier ook op te wijzen dat er in de praktijk eveneens begripsverwarring wordt vastgesteld. Soms geeft men een definitie van empowerment die eerder onder de noemer van emancipatie valt.

III Algemeen Besluit

We hebben nu een algemeen beeld van de wmkj's geschetst en gekeken welke elementen van het youth engagement continuum we terugvinden. De centrale vraag is nu of we dit youth engagement continuum kunnen toepassen binnen de structuren van de werkingen maatschappelijke kwetsbare jongeren. Deze vraag kunnen we niet met een simpele ja of nee beantwoorden. We zullen eerst stilstaan bij waar in het continuüm we de wmkj's kunnen situeren. Vervolgens staan we stil bij de belangrijkste knelpunten en geven we eveneens een aantal aanbevelingen. Bij de bevraagde organisaties vinden we tot youth leadership alle elementen terug, maar niet bij alle organisaties. Als we bij civic engagement gaan kijken zijn er maar drie organisaties meer waar we meerdere elementen uit het continuüm terugvinden (zie tabellen). Het gaat hier dan om Alhambra, AEL en jeugdhuis Rzoemie. Een opvallende vaststelling hierbij is dat alle drie deze organisaties door de jongeren zelf zijn opgericht. Deze organisaties besteden in hun werking veel meer aandacht aan ruimere maatschappelijke problemen. Binnen de andere organisaties wordt veel meer de klemtoon gelegd op zinvolle vrijetijdsbesteding. Op basis van dit onderzoek kunnen we echter geen definitieve conclusie trekken over de al dan niet toepasbaarheid van het youth engagement continuum. Hiervoor is verder vervolgonderzoek nodig. We kunnen wel aantal knelpunten en aanbevelingen formuleren.

- De eerste fase van het model van Freire vinden we slechts in zeer beperkte mate terug. Om deze fase in zijn geheel in de praktijk omzetten zouden er vormingen kunnen georganiseerd worden door het steunpunt Uit De Marge. Hierin zou aandacht kunnen worden besteed aan methoden en technieken over hoe men zo'n onderzoek uitvoert. We kunnen hier denken bijvoorbeeld aan het afnemen van interviews, het verzamelen van statistische gegevens,....
- Tijdens het onderzoek hebben we moeten vaststellen dat men nog steeds moeilijk vindt om een omschrijving van de doelgroep te geven. Er wordt daarnaast gewezen dat men deze omschrijvingen vaak enkel in visie - en beleidsteksten hanteert. Indien we willen werken aan de empowerment van deze jongeren is het essentieel dat we een duidelijke kijk hebben op hun omgeving en leefwereld.

- Wmkj's proberen op de dag vandaag zo laagdrempelig mogelijk te werken. Enerzijds heeft dit als gevolg dat men minder engagement van de jongeren zelf vraagt. Anderzijds komen sommige activiteiten bij jongeren misschien te vrijblijvend over waardoor ze dieperliggende doelstellingen niet vatten. Als we het youth engagement continuüm in de praktijk zouden uitvoeren impliceert dit dat er een grotere inzet van de jongeren zelf wordt gevraagd wat eventueel een knelpunt kan vormen.
- De meeste organisaties werken met een systeem van lidmaatschap. Het knelpunt hier is dat het vaak om een heel vrijblijvende vorm van lidmaatschap gaat.
- We hebben zowel in de omschrijving van de doelgroep als het activiteitenaanbod moeten vaststellen dat organisaties heel sterk de klemtoon leggen op het individu. Dit blijkt onder andere op sterk klemtoon die er wordt gelegd op het ontwikkelen van een positief zelfbeeld. Voor tot de toepassing van dit continuüm te kunnen komen zal er meer moeten gewerkt worden op het collectieve niveau. Dit is eveneens voorwaarde om effectief de positie van maatschappelijke kwetsbaarheid te kunnen doorbreken.
- Als we gaan kijken naar het activiteitenaanbod scoren organisaties vooral sterk op die gebieden die de harde kern van de organisatie vormen. De bevraagde organisaties profileren zich als jeugdorganisatie, jeugdwelzijnswerk, jeugdhuis, buurtwerking of politieke organisatie. Het profiel die organisaties aannemen heeft een invloed op hoe ver we de organisaties in het continuüm kunnen plaatsen. De bevraagde organisaties wijzen erop dat men bepaalde elementen uit het youth engagement continuüm niet uitgevoerd omwille van het feit dat dit niet binnen hun profiel past. Dit lijkt mij persoonlijk een belangrijk knelpunt om het youth engagement continuüm in de praktijk uit te voeren.
- Het element politieke educatie, bewustzijn en actie vinden we slechts bij één enkel organisatie terug. Deze organisatie namelijk AEL profileert zich dan ook als een politieke organisatie. We moeten ons hier de vraag stellen of jongeren hier wel wakker van liggen. Of het is iets dat men vanuit de sociale sector graag zou hebben?

Referentielijst

Adams, R. (2003). *Social work and empowerment*. Geraadpleegd op 22 december 2004, <http://www.palgrave.com/pdfs/1403905517.pdf>

Alinsky, S.D. (1974). *Dat hoef je niet te nemen ! : de organisatie van de sociale actie*. Den Haag : Bert Bakker.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M, Teunissen, J. (2001). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen / Houten: Wolters – Noordhof.

Boog, B.W.M. (2003). The Emancipatory Character of Action Research, its History and the Present State of the Art. *Journal of Community & Applied Social Psychology*,13, 426–438.

De Cort, L. (2001). Op eigen kracht. Empowerment in het vrijwilligerswerk. *Tijdschrift voor welzijnswerk*,25jg, nr 239, p 5 –12.

De Groof, S., & Siongers, J. (1999). Schoolse en niet – schoolse participatie bij jongeren. Het profiel en de houdingen van participerende jongeren. *Tijdschrift voor Sociologie*, 20 (3 – 4), 471 –500.

Donkers, G. (1988). *Emancipatie en hulpverlening*. Baarn: Nielsen.

Donkers, G (1993). *Veranderkundige modellen: inleiding in de agogische praktijk en theorie*. Baarn: Nielsen.

De Ree, L., Royers, T., Verbeek, G. (1998). *Empowerment. Eigenmachtig worden in de hulpverlening*. Utrecht: NIZW.

Delahaij, R. (2004, maart). *Dossier empowerment. Empowermentmethoden bij allochtone jongeren*. Geraadpleegd op 26 november, 2004, op <http://www.forum.nl/pdf/empowerment.pdf>

Broeckmans, A. (1978). *Ervarend leren: gebaseerd op de pedagogische ideeën van Paulo Freire*. Amersfoort : De Horstink.

Fabrikant, M. (1998). Empowering the homeless. *Social Policy,n.v.*, 49 –55.

Freire, P. (1982). *Pedagogie van de onderdrukten*. Baarn: In den Toren.

Garvin, C.D., Gutiérrez, L.M., & Galinsky, M.J. (Eds). (2004). *Handbook of Social Work with Groups*. New York: The Guilford Press.

Goris, P., & Walgrave, L. (2001). *Van katekwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie*. Leuven: Garant.

Hendriks, J. (1981). *Emancipatie: de relatie tussen minoriteit en dominant*. Alphen aan den Rijn : Samsom.

Hennion, W., Van Den Broucke, S. (1999) . *Toepassingsmogelijkheden van empowerment in functie van gezondheidsbevordering bij mensen in kansarme situaties*. Brussel: Vlaams Instituut voor gezondheidspromotie.

Janse, P.C. (1971). *Saul David Alinsky, organisator tegen onrecht*. Den Haag: NIMO.

Janssens, J., Kemper, A., & Wels, P. (2001). Empowerment en jeugdhulpverlening. *Pedagogisch tijdschrift*, 26 (1) : p 45 – 60.

Listen, Inc. (2003). *An Emerging model for working with youth. Community Organizing + Youth Developmen = Youth Organizing*. New York: Funder's Collaborative on Youth Organizing.

Nicholas, C. (2001). Training as a vehicle to empower carers in the community: more than a question of information sharing. *Health & Social Care in the Community*, Mar 2001, Vol. 9 Issue 2, p 79 – 88.

- Pelleriauw, K. (2005). *Beter samen? Denk- en doepistes voor een toegankelijk jeugdwerk in Vlaanderen, Brussel en Wallonie*. Leuven: Acco.
- Rappaport, J. (1985). The power of empowerment language. *Social Policy*, 15 –21.
- Rappaport, J., Seidman, E. (Eds.). (2000). *Handbook of Community Psychology*. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Smith, M, K. (2005, 30 januari). *Paulo Freire*. Geraadpleegd op 22 februari, 2005, op <http://www.infed.org/thinkers/et-freir.htm>
- Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren*. Geraadpleegd op 3 februari, 2005, op <http://www.vub.ac.be/TOR>
- Steunpunt Jeugd (2003). *Discussienota rondetafel allochtoon jeugdwerk*. Geraadpleegd op 14 oktober 2004 op <http://www.steunpuntjeugd.be/docs/divers-rondetafel.pdf>
- Ten Have, T.T. (1975). *Vorming in de vrije tijd: een bundel van essays*. Groningen : Tjeenk Willink.
- Uit De Marge (2002). *Visietekst Uit De Marge*. Geraadpleegd op 6 oktober 2004, op http://www.uitdemarge.be/fileadmin/PDF_Teksten/Visietekst.pdf
- Uit De Marge (2003). *Deontologie van het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare jongeren en kinderen*. Geraadpleegd op 6 oktober 2004, op http://www.uitdemarge.be/fileadmin/PDF_Teksten/Deontologie_03.pdf
- Van Assche, V. (2003). *Jeugdwerkers als missionarissen van de moderniteit*. Niet gepubliceerde doctoraatsverhandeling, Universitaire Instelling Antwerpen, Antwerpen.
- Van Bouchaute, B., Van De Walle, I., Verbist, D. (2001). *Strax. Jeugdwerk verkent de toekomst*. Leuven – Apeldoorn: Garant.

Vanderplaat, M. (1998). Empowerment, emancipation and health promotion policy. *Canadian Journal of Sociology*, 23 (1): 71 – 88.

Van Der Veen, R. (1982). *Aktivering in opbouw- en vormingswerk : een vergelijking van vier benaderingen : sociale actie (Alinsky), links-radikale benadering, locality development, animatie*. Baarn : Nelissen.

Van Kerckvoorde, J., Vettenberg, N., Walgrave, L. (1984). *Jeugdwerkloosheid, delinquentie en maatschappelijke kwetsbaarheid: een theoretisch en empirisch onderzoek naar de veronderstelde band tussen werkloosheid en delinquentie bij 17 – 19 jarigen*. Antwerpen: Kluwer.

Vlaamse Gemeenschap (2003). *Vlaamse onderwijsindicatoren in een internationaal perspectief – editie 2002*. Geraadpleegd op 15 oktober, op http://www.ond.vlaanderen.be/onderwijsstatistieken/Indipub_NL.pdf

Van Regenmortel, T. (2002). *Empowerment en maatzorg*. Leuven: Acco.

Van Stegeren, W.F. (1982). *Welzijn en emancipatie*. Meppel : Boompers.

Zimmerman, MA., Warschausky, S. (1998). Empowerment theory for rehabilitation research: conceptual and methodological issues. *Rehabilitation Psychology*, 43 (1) : 3- 16.